

MATTHIAS BELLIIUS

Ethica Davidico Salomonea
sive psalmi Davidis, Salomonis
proverbia et Ecclesiastes

MATEJ BEL

Dávidovsko-šalamúnska etika
čiže Dávidove žalmy, Šalamúnove
príslovia a Kazateľ

Predhovor editora Mateja Bela

Edidit · Preložila **KATARÍNA KARABOVÁ**

OPERA
LATINO · SLOVACA
ELECTRONICA

O B S A H

Úvod ————— 5

Ethica Davidico Salomonea sive psalmi Davidis, Salomonis proverbialia et Ecclesiastes. Quibus accesserunt liber Sapientiae atque Siracidis. Ex interpretatione Sebastiani Castellionis in usum iuventutis edidit et De naevis ethices ethnicae praefatus est Matthias Belius. / Dávidovsko-šalamúnska etika čiže Dávidove žalmy, Šalamúnove príslovia a Kazateľ, ku ktorým sa pripája Kniha Múdrosti a Sirachovcova kniha. Podľa výkladu Sebastiána Castelliona k úžitku mládeže vydal a o omyloch pohanskej etiky úvodné slovo napísal Matej Bel. ————— 12 / 13

Edičná poznámka ————— 79

Bibliografia ————— 81

ÚVOD

Výrazná postava Mateja Bela a predovšetkým jeho obsiahle dielo a viaceré počiny na poli spoločenskom, kultúrnom a v neposlednom rade historickom dávajú za pravdu nielen Belovým priateľom a tomu okruhu vedcov, ktorí ho nazvali polyhistorom, ale celkom oprávnené sú v zhode s prívlastkom *magnus decus Hungariae*, ktorým ho in memoriam označil piarista Alexej Horányi vo svojom biografickom diele *Memoria Hungarorum*.¹ Je nepochybne žiaduce a potrebné hlbšie skúmať dielo a myšlienky tohto osvietenského vzdelanca prostredníctvom prekladov, vedeckých monografií a štúdií, o čo sa v slovenskom milieuv blízkvej i dávnejšej minulosti pokúsili už viacerí autori. A je namieste vracať sa aj k už pertraktovaným témam a skúmať, či najnovšie poznatky neposkytujú na vec iný pohľad, prípadne na ich základe korigovať niektoré utkvelé predstavy ohľadom Belových názorov. Jednou z takýchto oblastí je nepochybne Belovo filozofické myslenie.

Doterajší výskum Mateja Bela takmer vždy spája s pietizmom, náboženským hnutím zo 17. storočia. Predovšetkým autori z 20. storočia, ktorí sa venovali Belovej filozofii, vychádzali z dvoch základných ideí. Prvou z nich je tvrdenie, že Bel bol najvýraznejšou postavou pietizmu v našom prostredí,² a druhá idea vychádza z predpokladu, že Bel bol aj priekopníkom západoeurópskych moderných ideí, ktoré boli odrazom vyspelejších sociálnych a ekonomických pomerov.³ Ján

¹ HORÁNYI, Alexius: *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum. Pars I.* Viennae: Impensis Antonii Loewii, Bibliopolae Posoniensis, 1775, s. 167.

² OBERUČ, Ján: *Matej Bel – pietista na Slovensku v 18. storočí.* Bratislava: Chronos, 2002, s. 6.

³ TIBENSKÝ, Ján: *Velká ozdoba Uhorska.* Bratislava: Tatran, 1984, s. 146.

Recenzenti:

prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc.

doc. Mgr. Erika Juríková, PhD.

© Mgr. Katarína Karabová, PhD.

© Katedra klasických jazykov FF TU v Trnave

ISBN 978-80-568-0343-1

Oberuč uvádza, že Bel patril medzi najnadanejších žiakov hallskej historickej školy a svoj talent si priniesol k nám.⁴

Belov záujem, resp. nezáujem o filozofiu môžeme sledovať predovšetkým z poznámok Samuela Hruškoviča, ktorý študoval na banskobystričskom gymnáziu v rokoch 1711 – 1714, kde pôsobil Matej Bel od roku 1710 vo funkcii rektora. Hruškovič veľmi vysoko vyzdvihuje Belove pedagogické kvality, predovšetkým jeho výnimočný vzťah k učeniu sa jazykov, ktorými sa hovorilo v Uhorsku, na druhej strane však nie príliš pozitívne hodnotí Belov vzťah k filozofii a spôsobu jej vyučovania, pričom zdôrazňuje, že pre Bela nebola filozofia zaujímavá.⁵ Je však zrejmé, že šlo o filozofiu špekulatívneho rázu.⁶ Odlišný pohľad prezentuje vo svojom diele Mária Vyvíjalová, ktorá sa Matejovi Belovi venovala dlhodobo.⁷ Podľa Vyvíjalovej máme možnosť stretnúť sa s dvomi rozlične vyhranenými smermi: s pietizmom umierneného typu, ktorý predstavoval filantropicky zameraný profesor úvodu do Starého zákona August Hermann Francke z Teologickej fakulty, a so svetonázorom Christiana Thomasia, profesora na Právnickej fakulte v Halle, ktorý sa orientoval na prirodzenoprávnu teóriu. Jeho prednášky zo základov filozofie, z logiky, etiky, politiky, histórie, ekonómie a jurisprudencie Mateja Bela zaujali natoľko, že sa

⁴ OBERUČ, Ján: *Matej Bel – pietista na Slovensku v 18. storočí*, s. 71.

⁵ HRUŠKOVIČ, Samuel: *Vlastný životopis*. Preložil J. Vilikovský. Liptovský Svätý Mikuláš, 1943, s. 72 – 76.

⁶ Mylné názory na Belovu antipatiu k filozofii podľa Vyvíjalovej následne prebral cirkevný historik Ľudovít Haan, Samuel Markusovszky, Ján Mocko, Ján P. Ďurovič, Ján Oberuč, Ján Tibenský a následne Milan Hamada, Teodor Münz a i. Porovnaj: VYVÍJALOVÁ, Mária: *Matej Bel a idea občianskej spoločnosti*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 54.

⁷ S Vyvíjalovej metódou výskumu a výsledkami bádania nesúhlasí Jaroslav Maďar, autor dizertácie o dejinách slovenského pietizmu. Por. MAĎAR, Jaroslav: *Dejiny slovenského pietizmu a jeho vplyv na spoločnosť a kultúru*. Dizertačná práca. Praha: Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, 2011, s. 26 – 30.

k nim viackrát vracia vo svojej bohatej korešpondencii a rukopisoch, ktoré vzhľadom na svoj obsah nemohli vyjsť tlačou.⁸ Filozofické názory Mateja Bela môžeme azda najpresvedčivejšie vnímať v rukopisnej zbierke *Miscellanea scientifica*, ktorá sa skladá z troch zväzkov, pričom prvý tvoria poznámky ku genealógiám a uhorským kráľom, ďalej v ňom nájdeme odpisy dokumentov dôležitých náboženských záležitostí zo 17. a 18. storočia, kráľovské listiny a poznámky k cirkevným dejinám. Druhý zväzok obsahuje dogmatiku.

V predkladanom predhovore ku Castellionovým výkladom vybraných častí Svätého písma sa prejavilo predovšetkým Belovo úsilie formovať mládež v duchu dobrých mravov. Rozhodol sa vydať latinský preklad Žalmov, Prísloví, Kazateľa, Kniha Múdrosti a Sirachovcova kniha. Hlavným cieľom bolo poukázať na nedostatky pohanskej morálky. Švajčiarsky humanista Sebastian Castellio⁹ prezentoval mnohé myšlienky, ktoré Belovi imponovali a s ktorými sa vnútorne stotožňoval. Belov predhovor ku Castellionovej Dávidovsko-šalamúnskej etike¹⁰ bol po jazykovej stránke na takej vysokej úrovni, že ho publikovali zahraničné noviny, ako uvádza vo svojej dizertácii Jaroslav Maďar odvolávajúc sa na Oberučovo dielo.¹¹

⁸ VYVÍJALOVÁ, Mária: *Matej Bel a idea občianskej spoločnosti*, s. 10 – 11.

⁹ Sebastian Castellio (1515 – 1563), humanistický vzdelanec, jeden z prvých zástancov náboženskej tolerancie a slobodného myslenia. Vášnivo sa zasadzoval za oddelenie Cirkvi od štátu.

¹⁰ BELIUS, Matthias: *Ethica Davidico-Salomonea sive Psalmi Davidis Salomonis Proverbia et Ecclesiastes. Quibus accesserunt Liber Sapientiae atque Siracidis ex interpretatione Sebastiani Castellonis*. In usus iuventutis edidit et De naevis ethices ethicae praefatus est Matthias Belius. Praefatio editoris. Lipsiae, apud Samuel Beniamin Waltherum, 1724.

¹¹ MAĎAR, Jaroslav: *Dejiny slovenského pietizmu a jeho vplyv na spoločnosť a kultúru*, s. 128. Ján Oberuč sa v citovanom diele *Matej Bel – pietista na Slovensku v 18. storočí* na s. 89 odvoláva na dielo Johanna Jevera (alias Sebastian Ezzardus): *Verzeichnis allerhand Pietistischer Intriguen und Unordnungen in Litthanen, vielen Städten Deutschlands, Hungarn und America*, o. O., 1729. 173 s.

Hneď v úvode svojho predhovoru upozorňuje Bel čitateľa na dôvod, pre ktorý sa rozhodol dať do pozornosti mládeži spisy, ktorých náplň by si mal mladý človek osvojiť. Ďalej uvádza, že ľudská spoločnosť nepochybne túži formovať mladých ľudí takým spôsobom, aby žili cnostne a morálne pravdivo. Bel sa neustále vracia k myšlienke, že mladý vek je najvhodnejší na všteповanie základných morálnych pravidiel, k budovaniu cnosti v jednotlivcovi, ktorý nie je poznačený nánosom umelej zbožnosti a nepravdivej viery. Podľa neho sa iní autori domnievajú, že v konečnom dôsledku je táto výchova hodná kresťanského vzdelávania, ktoré sa tejto povinnosti ujíma výlučne zo samotného nariadenia Božieho slova.¹² Aj pozornosť mladého človeka nepovažuje za dostatočnú na spoznávanie takých dôležitých vecí, za aké považuje cnosť a morálku či morálne zmýšľanie, jednako je pre Bela mladý vek priestorom, kde sa dá na poli kreovania morálnej ľudskej osoby urobiť najväčší pokrok. Pri tom všetkom jej (mládeži), ale aj tým, ktorí sú v pochybnostiach, je potrebné poukázať na nedostatky pohanskej filozofie, ktorá môže zmiastniť nielen mladého človeka, ale aj toho, ktorého myseľ opantala pochybnosť a neistota. Bel do popredia kladie celkom prirodzene atribúty najvyššieho dobra (summum bonum), ktoré má mať na zreteli každý, kto sa považuje za skutočného milovníka morálky: „Teda na prvom mieste povedzme niečo o najvyššom dobre, ktoré oni vztyčujú ako cieľ, na dosiahnutie ktorého sa má upriamiť horlivý nadšenec etiky. Ako nezmyselne ho vysvetľuje filozofia pohanskej morálky.“¹³

Bel sa v pertraktovanom praefatio autoris venuje aj otázke morálnych cností a ich spojitosti s vierou v Boha. Ako budeme mať možnosť

¹² BELIUS, Matthias: *Ethica Davidico-Salomonea*. § II.

¹³ § III. Igitur, ut de summo bono, quod tamquam scopum defigunt, ad quem obtinendum ethices studiosum conniti oporteat, primo loco dicamus, quam queso de eo absurde commentatur moralis ethnicorum philosophia? In: BELIUS, Matthias: *Ethica Davidico-Salomonea*.

sledovať, cnosť považuje za nevyhnutne potrebnú práve so zreteľom na cieľ, ktorý sleduje. Cnosť sama osebe neobstojí, pokiaľ nemá v hľadáči konanie dobra úzko späté s tým, čo pre človeka predstavuje summum bonum.

Písmo sväté je pre Bela miestom, kde sa študujúca a o hľadanie pravdy usilujúca mládež nemôže zmýliť. V statiach Zákona nachádza nefalšovanú pravdu, zbavenú akéhokoľvek pokrytectva, akejkolvek pretváranky a falošnosti. Biblia má byť podľa Bela miestom, kam sa má mladý človek obracať pre radu vo chvíľach neistoty, keď si nebude vedieť poradiť v situáciách, ktoré si budú vyžadovať zachovanie morálneho princípu, hoci okolitý svet ho bude presviedčať o inom. Pomocnú ruku majú dať podľa Bela mladému človeku dobré skutky, ktoré nasmerujú jednotlivca neomylné ku konaniu v súlade s morálnymi princípmi, ktoré sú v súlade s Božím zákonom.

Je zrejmé, že Bel odmieta pohanskú filozofiu a zvlášť aj vybrané aspekty aristotelovskej morálnej filozofie. Zdôrazňuje však, že dôvodom k takémuto postoju bolo pre neho zistenie, že aristotelovské zmýšľanie je čisto svetské, či dokonca bezbožné: „Toto však treba vážne pripomínať, že v celom systéme aristotelovskej etiky, nech je akýkoľvek, nevyskytuje sa žiadna zmienka o zbožnosti alebo povinnosti voči Bohu. A to prezrádza, že zmýšľanie filozofa je takpovediac svetské, ak nie úplne bezbožné.“¹⁴ Belova koncepcia moderného svetonázoru však z antiky a antického myslenia vychádza a takpovediac stavia na jeho základoch prirodzeného morálneho zákona, ktorý v sebe nosí každý jednotlivec.

V závere dodajme, že filozofické názory Mateja Bela sa formovali predovšetkým pod vplyvom moderných západoeurópskych myšlienok

¹⁴ § XIV. Hoc monendum serio est in toto quantum quantum est systemate ethices Aristotelicae nullam pietatis seu officiorum in Deum vel mentionem occurrere. Quod quidem sicuti profanum, si non plane atheon, philosophi animum prodit. In: BELIUS, Matthias: *Ethica Davidico-Salomonea*.

a ideí. Samotný Bel sa mal možnosť s nimi konfrontovať počas svojho štúdia na univerzite v Halle, ale aj po jeho skončení, keď sa istý čas venoval cestovaniu po európskych krajinách a spätnú cestu z Halle domov chcel využiť na zoznámenie sa s niektorými slávnymi nemeckými vedcami, medzi ktorými boli Daniel Ernest Jablonský, Joachim Langenus, prepoštník Schnatterbach či luneburský superintendant Peterson.¹⁵ Netreba však opomenúť fakt, že Bel mal vynikajúce vedomosti z antickej a stredovekej filozofie. Novodobé koncepty zasadzoval do rámca klasickej vzdelanosti v súčinnosti s modifikovanými teologickými názormi, a to všetko v snahe o prospech pre spoločnosť, čo dokazuje napríklad jeho pedagogické pôsobenie, počas ktorého odporúčal čítanie antických autorov, predovšetkým Caesara, Cicerona, Cornelia Nepota a iných. V predhovore k spisu Dávidovsko-šalamúnska etika badáme Belovu snahu byť prospešný ako učiteľ pre mládež. Okrem toho ponúka príhovor výbornú možnosť sledovať Belove filozofické názory a jeho snahu prihovoriť sa školskej mládeži a vstúpiť jej zmysel pre pravdu, zdravý úsudok a racionálnu kritiku.

¹⁵ OBERUČ, Ján: *Matej Bel – pietista na Slovensku v 18. storočí*. Bratislava: Chronos, 2002, s. 29.

Ethica Davidico Salomonea sive psalmi Davidis, Salomonis proverbialia et Ecclesiastes. Quibus accesserunt liber Sapientiae atque Siracidis. Ex interpretatione Sebastiani Castellionis in usum iuventutis edidit et De naevis ethices ethnicae praefatus est Matthias Belius.

Lipsiae, anno 1724. Prostata apud Sam[uelem] Beni[aminum] Waltherum.

Praefatio editoris.

Permulum societatis humanae interesse, ut tenera aetas, dum flecti adhuc potest, regique ad virtutis studium deducatur, eique innutritur penitus, nemo unquam sapiens cum ratione dubitavit, ut mirari subeat animum, quid Stagiritae in mentem venerit, quod iuvenem, non satis idoneum ethices auditorem,^a pronunciaverit. τῆς πολιτικῆς, inquit, οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατῆς ὁ νέος. Nollem equidem philosopho quidquam temere adfingere, nam et ipse paedagogum egit aliquando illud tamen certum est atque indubitatum formandae in melius^b iuventutis, si non ignarum certe impatientem exstissime, a quo demum

^a Nicomacheorum lib. I. cap. III. egit hic caussam Aristotelis cl[arus] Iacobus Thomasius praeclare quidem, si orationis adparatum spectes, sed an satis feliciter ambigo. Vide Orat[io] IX pro Aristotele de idoneo ethices auditore.

^b Laudatus Thomasius culpam Aristotelis sui non diffitetur quidem eam tamen aliunde derivat, timuisse nimirum, ne in Socraticam fortunam se indueret, si quid de iuventutis educatione monuisset severius eaque ratione scopulos circumnavigare voluisse, ne propriae salutis faceret naufragium.

Dávidovsko-šalamúnska etika čiže Dávidove žalmy, Šalamúnove príslovia¹ a Kazateľ,² ku ktorým sa pripája Kniha Múdrosti a Sirachovcova kniha. Podľa výkladu Sebastiána Castelliona k úžitku mládeže vydal a o omyloch pohanskej etiky úvodné slovo napísal Matej Bel.

Lipsko, v roku 1724. Vytlačené u Samuela Benjamína Walthera.

Predhovor autora.

Nikdy nikto múdry odôvodnene nepochyboval, že v ľudskej spoločnosti veľmi záleží na tom, aby bol útlý vek privádzaný k záujmu o mravnosť, a v nej bol dôkladne vychovávaný, zatiaľ čo ho ešte je možné ohýbať a viesť. A tak sa človek v duchu čuduje, čo to zišlo na um rodákovi zo Stageiry,³ keď povedal, že mladík nie je dosť vhodným poslucháčom etiky. Hovorí: τῆς πολιτικῆς, οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατῆς ὁ νέος.^a Zaliste, nechcel by som o filozofovi čokoľvek nerozumne usúdiť, lebo aj on sám niekedy hral úlohu pedagóga. No je celkom isté a nepochybné, že v otázke zušľachtovania mládeže k lepšiemu^b bol ak nie nevedomý,

¹ V Starom zákone uvádzaná ako Kniha Prísloví.

² V Starom zákone uvádzané ako Kazateľ.

³ Mesto Stageira v Chalkidikách bolo rodiskom Aristotela. Prenesene teda výraz *in mentem Stagiritae* znamená do mysle Aristotela.

^a Aristotelés, Etika Nikomachova I, III. Touto otázkou sa zaoberal slávny Jakub Thomasius výborne, ak sa sústredíš na vlastnosti reči, ale pochybujem, či aj dosť úspešne. Pozri Reč 9. Na obhajobu Aristotela, O vhodnom poslucháčovi etiky.

^b Citovaný Thomasius vinu svojho Aristotela nepopiera, predsa ju však odvodzuje odinakaľ, vraj sa Aristotelés obával, že sa odeje do sokratovského údelu, keby v niečom prísnejšie kritizoval výchovu mládeže, a vraj z tohto dôvodu sa chcel plaviť pomimo skalísk, aby nespôsobil stroskotanie vlastného dobra.

mentis habitu ista adversus adolescentes profluxit durities, ut eos a sacris suis exesse voluerit. Rectius et ad reipublicae salutem utilius a Plutarcho factum, qui cum intelligeret, quantum ad civitatis felicitatem promovendam tutandamque momenti habeat, sollicita adolescentiae educatio, libellum ea de re conscripsit, non inelegantem, tametsi Christianorum moribus, non undiquaque consentaneum. Quidquid eius sit, ita omnino a sapientibus semper iudicatum fuit, omnium aetatum felicitatem a bene educata formataque iuventute pendere.

§ II. Nemo, qui Christi nomen professus est, temere id negaverit hodie, nisi forte ignarus monitionis Paulli^c *Vos patres, ne vestros irritate natos, sed eos in Domini disciplina ac monitis educate.* Et quod David praedicat^d *Liberorum haereditas a Iehova est, foetus ventris praemio datur ab eodem, quales sunt in manu viri fortis sagittae, tales sunt iuventutis nati. Felices, qui talibus refertas habent pharetras, non illi frustrantur, cum disceptabunt cum versariis in curia.* In eo tamen diffidere eorum multos videas, quorum curae sanctum illud et arduum educandae iuventutis munus, demandatum est, quibus in primis adminiculis praeclarae huius rei procuratio suscipi debeat. Alii namque illam demum dignam christiana disciplina educationem credunt, quae ex solius verbi divini praescripto suscipitur, ubi pueritia ad consummatissimum virtutis exemplar Christum vitae actu exprimentum deducitur, ubi vera et solida pietas ex fide promanans, haud fucata, tenellis animis et foedere baptismali adhuc calentibus instillatur.

^c Ephes. VI, 4.

^d Psal. CXXVII, 3.4.5.

potom celkom určite netrpezlivý. Z čoho vyplynula v jeho zmyšľaní tá tvrdosť voči mladíkovi, takže si želal, aby boli vylúčení z jeho posvätných zákonov. Správnejšie a pre blaho štátu užitočnejšie to robil Plútarchos. Ten, keďže chápal, aký veľký význam má starostlivá výchova mládeže na rozvoj a zabezpečenie šťastia štátu, napísal o tejto záležitosti knižku *Nepokojná výchova mládeže*, nie nevkusnú, predsa však nie v každom ohľade v súlade s kresťanskou morálkou. Čokoľvek by aj bolo ním vyjadrené, o tom vždy načisto rovnako usudzovali aj mudrci, že šťastie každej epochy závisí od dobre vychovanej a vzdelanej mládeže.

§ II. Nik, kto verejne ohlasoval Kristovo meno, to dnes neuvážene nepoprie, ibaže by nebral na vedomie Pavlovo napomínanie: „Vy, otcovia, nedráždite svoje deti, ale vychovávajúce ich prísne a napomínajte v Pánovi.“^c Aj to, čo hlása Dávid: „Dedičstvo potomkov je od Pána, plod lona je daný ako odmena od neho. Čo sú pre udatného muža v jeho ruke šípy, to sú synovia z mladosti. Šťastní sú tí, ktorí takými-to majú naplnené tuľajky, títo nebudú oklamaní, keď s nepriateľmi budú rokovať na zasadnutí.“^d Jednako môžeš vidieť, že v tomto bode sa rozchádzajú názory mnohých, na starosť ktorých bola zverená posvätná a ťažká služba vzdelávania mladých. Tým sa patrí, aby vzali na seba starostlivosť o túto znamenitú záležitosť v štádiu prvých pomocných opatrení. Iní sa však domnievajú, že v konečnom dôsledku je táto výchova hodná kresťanského vzdelávania, ktoré sa tejto povinnosti ujíma výlučne zo samotného nariadenia Božieho slova. Tam je detstvo definované ako najdokonalejší príklad cnosti, ktorý má čínorodým životom napodobňovať Krista. Tam, kde pravá a skutočná zbožnosť nie je umelá, ale pramení z viery, po kvapkách sa vlieva do mladučkých duší, ktoré sú dosiaľ rozpálené krstným záväzkom.

^c Ef 6, 4.

^d Ž 126, 3 – 5.

Non id quidem reiiciunt alii, sed ita nihilominus existimant, primam aetatulam ad eum modum enutriri debere, ubi vero cum annis ratio et huius expeditior usus adoleverit, formanda esse ingenia, veterum philosophorum praeceptis, deducenda ad ethicorum scholas atque illic ad virtutis studium subigenda excitandaque. Dicerent isti quidem aliquid, si ethicam innuerent divinam, hoc est, morum doctrinam ex verbo Dei depromptam et digito Spiritus Sanctus ut cum sacro vate loquar, pectoribus iuvenum inscribendam, sed quia *ethicam* volunt *ethnicam* et e lacunis derivatam rationis sibi relictas ideoque inanibus de virtute praeceptiunculis turgidam. Nae illi vehementer in universam rem christianam peccant. Praeterquam enim, quod iuventutem quantum in se est, a verae virtutis fonte, qui est Spiritus Christi, fide acceptus, quam longissime abducunt, discipulos certe efformant, magistris ethnicis longe simillimos nempe simulatae virtutis sectatores, hostes contra sancti moris et vitae ad exemplum Christi compositae.

§ III. Scio equidem ferri ista solere impatientius ab his, qui de se ea dicta credunt, quia tamen veri rectique potior mihi semper fuit ratio, in primis ubi de salute iuventutis constituenda in commune erat consulendum, quam ut iniquis malevolorum hominum sermonibus ab eo me instituto vel latum unguem dimoveri unquam paterer, ostendum esse reor, breviter sed libere profecto et ingenue, qui sint Ethices ethicae, naevi praecipui.

Non quasi id non fecissent iam pridem viri summi iique aeducandae iuventutis consultissimi, sed ut libello huic, quem in manus adolescentiae trado, congruum praefationi argumentum, seligerem moneremque incautam aetatem, quid insit corruptelae ethnicorum de virtute praeceptionibus. Igitur, ut de summo bono, quod tamquam scopum defigunt, ad quem obtinendum ethices studiosum conniti oporteat, primo loco dicamus, quam quaeso de eo absurde commentatur

Toto neodmieta ani druhá strana, ale jednako sa jej zástancovia domnievajú, že iba útlý vek sa má živiť na tento spôsob, ale potom, len čo s plynutím rokov rozum zmocnie a zbohatne o skúsenosti, je potrebné zušľachťovať prirodzené vlohy pomocou odporúčaní starobyľých filozofov, treba ich priviesť do filozofických škôl a tam ich pobádať a povzbudzovať k štúdiu mravnosti. Zaiste by mohli tvrdiť niečo také, keby súhlasili s tým, že ide o Božiu morálku, teda náuku o mravoch odvodenú z Božieho slova a prstu Ducha svätého, aby som použil slová svätého veštca, ktorú treba vpísať do duší mládeže. Ale pretože chcú pohanskú etiku a takú, ktorá je odvodená z nedostatkov v myslení, ktoré im zostalo, a preto aj nafúknutú prázdnyimi učeniami o mravnosti, beda, ako sa títo prchko prehrešujú voči kresťanskému náboženstvu ako celku. Okrem toho totiž, že odvedli mládež čo najďalej od prameňa svätej mravnosti, ktorým je Duch Krista prijatý vierou, zaiste vytvárajú žiakov preveľmi podobných pohanským filozofom, skrátka prívržencov predstieranej mravnosti, a na druhej strane nepriateľov posvätnnej mravnosti a života, ktorý bol zostavený podľa Kristovho príkladu.

§ III. Samozrejme, viem, že tieto veci zvyknú veľmi netrepežlivo prijímať tí, ktorí veria, že to bolo povedané o nich, pretože aj tak bol pre mňa vždy dôležitejší dôkaz pravdy a mravnosti. Predovšetkým, kde bolo potrebné spoločne sa starať o rozhodnutie, čo je potrebné pre dobro mládeže, to bolo dôležitejšie, než aby som strpel, že by ma čo i len o piat odvedli od tohto dobra po mojom rozhodnutí nepriateľské slová zlomyseľných ľudí. Myslím, že je potrebné v krátkosti, ale rozhodne smelo a priamo ukázať hlavné kazy pohanskej etiky.

Nie, že by to už skôr neurobili preslávaní muži, ktorí sú najväčšími znalcami vo výchove mládeže, ale aby som pre túto knižku, ktorú zverujem do rúk mládeže, vybral tému zhodujúcu sa s predhovorom a aby som napomenul neopatrnú generáciu, čo za skazu sa skrýva v ponaučeníach pohanov o mravnosti. Teda na prvom mieste povedzme

moralis ethnicorum philosophia? Aristoteles, sicuti primus erat, qui ad modum systematis doctrinam moralem composuit, ita operosus omnino fuit in definiendo summo bono. Audiendus ideo: Τὸ ἀνθρώπινον, ἰνquit, ἀγαθὸν, ψυχῆς (λογικῆς) ἐνέργεια γίνεται κατ' ἀρετὴν· εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταὶ, κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην· ἔτι δὲ ἐν βίῳ τελείῳ. μία γὰρ χελιδὼν ἕαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα· οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα μία ἡμέρα οὐδὲ ὀλίγος χρόνος.^e Hoc est: *Humanum bonum operatio erit animae rationalis, secundum virtutem et quidem inter plures virtutes secundum praestantissimam earum perfectissimamque atque id tota in vita. Nam sicuti una hirundo aut una dies non fecit ver, ita neque beatum aut felicem una dies vel exiguum quoddam tempus, efficiet. Ita ille de summo bono ieiune profecto et angustius, quam pro mentis humanae dignitate. Non fert instituti ratio singula scrupulosius consecrari. Illud extra dubietatem positum est, Aristotelis bonum istud, vitae huius felicitate, dummodo obtineatur, absolui, atque iisdem illis momentis, carere, quae sive ipse philosophus, sive sectatores eius circa summum bonum requirant.*

Si enim domesticum esse debet, si homini proprium, si praeterea actio quaedam hominis boni, si firmum permanens ac propter se ipsum adpetendum, si denique sibi sufficiens divinum et commune multis sublimius sit, oportet augustiusque quam illud est Aristotelis. Et certe sibi ipsi in definiendo summo bono minus constare videas Aristotelem,^f cum inter Beatitatem *practicam et contemplativam*, ita

^e Nicomach[eorum] lib. I. cap. IV.

^f Lib. X. c.VII. et VIII. Lege omnino, querentem de malis, quae error iste vitam in practicam theoreticam dividens, rei Christianae inflixit, Iacobum Thomassium, oratione XXI. de praestantia theoreticae vitae.

niečo o najvyššom dobre, ktoré oni vytyčujú ako cieľ, na dosiahnutie ktorého sa má upriamiť horlivý nadšenec etiky. Ako nezmyselne ho vysvetľuje filozofia pohanskej morálky! Aristotelés bol prvý, kto uviedol etickú náuku do vedeckej sústavy, a tak sa celkom oddal definovaniu pojmu najvyššie dobro. A preto treba počúvať, čo hovorí: Τὸ ἀνθρώπινον, ἰνquit, ἀγαθὸν, ψυχῆς (λογικῆς) ἐνέργεια γίνεται κατ' ἀρετὴν· εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταὶ, κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην· ἔτι δὲ ἐν βίῳ τελείῳ. μία γὰρ χελιδὼν ἕαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα· οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα μία ἡμέρα οὐδὲ ὀλίγος χρόνος.^e To znamená: „Činnosťou duše bude ľudské dobro popri mravnosti, zaiste medzi mnohými cnosťami z nich najznamenitejšie a najdokonalejšie, a to aj v celom živote. Lebo tak ako jedna lastovička alebo jeden deň nerobí jar, tak nespôsobí ani blaženého a šťastného jeden deň alebo nejaký krátky čas.“ Tak teda hovorí Aristotelés o najvyššom dobre zaiste veľmi stroho a príliš stručne, než ako by to zodpovedalo dôstojnosti ľudskej mysle. Povaha našej témy nepripúšťa, aby sme jednotlivé body skúmali ďalej detailne. Jedno sa nachádza mimo pochybnosti: Aristotelovo dobro, pokiaľ sa vôbec dá dosiahnuť, sa realizuje v úspešnosti tohto života a chýbajú mu práve tie momenty, ktoré samotný filozof alebo jeho nasledovníci pri najvyššom dobre hľadajú.

Totíž ak sa patrí, aby to dobro bolo súkromné, ak sa patrí, aby bolo vlastné človeku, ak má byť okrem toho akousi činnosťou dobrého človeka, ak má byť pevné, trvalé a želateľné kvôli sebe samému, ak má byť napokon sebestačné, božské, spoločné mnohým, patrí sa, aby bolo vznešenejšie než to, čo je Aristotelovo. A všimni si, pri definovaní najvyššieho dobra Aristotelés celkom iste nie je dosť dôsledný,^f

^e Etika Nikomachova I, 4.

^f Prečítaj úplne knihu X, 7 – 8 Jakuba Thomasia v 21. reči o znamenitosti teoretického života, v ktorej skúma, aké zlo spôsobil kresťanstvu tento blud, podľa ktorého sa delí život na praktický a teoretický.

distinguit, ut hanc illi praeferre haud dubitet, cum aliis argumentis, tum isto in primis adductus, quod contemplatio comitem habeat *voluptatem* puriorem illam solidioremque, quodque Deorum sit propria, quippe qui non operando, sed contemplando vitam degent.

Quam haec de Deo impie dicantur, nihil adinet monere. Profecto, si *contemplativa* beatitas *practica* potior est, frustra in Nicomachicis laboravit Aristoteles cum beatos suos διὰ τὴν τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαν, ad summi boni possessionem deducere connitebatur. Neque enim summum bonum, sed altero minus atque id non iam divinum et commune multis, sed paucis mortalium proprium inculcasse dicendus est. Melius omnino et congruentius vero, dummodo sibi conscius, τὸν Θεὸν βελτίων τῆς ἀρετῆς, *Deum virtute meliorem* fatetur⁸ alibi. Quam tamen ei mentem, neque perpetuam fuisse, neque ingenuam non ab re suspicabitur, qui theologiae naturalis Aristotelicae perspectas habet rationes.

§ IV. Ista philosophorum principis de summo bono sententia fuit, vacillans profecto et seipsam premens. Speciosius de eo, sed et periculosius Pythagoras, Plato et horum sequaces senserunt. Quis enim nescit illud Pythagorae: *Finem huius vitae, contemplationem esse, contemplationis Deum, beatitatem vero hominis Deum fieri*. En, depravatae naturae fastum! Qui, quod multos postea invasit in his etiam, qui Christi fidem professi sunt, eo minus mirandum, quo plus sanctitatis

⁸ Lib. II. Metaphysicorum, cap. V. ceterum, lege praeclaram dissertationem cl[ari] Valchii de Atheismo Aristotelis ab eruditis Lipsiensibus egregie commentatam.

keď blaženosť rozdeľuje na činnú a rozjímavú, aby túto rozjímavú neváhal uprednostniť pred onou praktickou, opierajúc sa jednak o iné argumenty, jednak predovšetkým o ten, že rozjímanie má za sprievodkyňu rozkoš, a to rozkoš stálejšiu, pretože je vlastná bohom, keďže oni neprežívajú život prácou, ale rozjímaním.

Ako bezbožne sú tieto slová vyrieknuté o Bohu, vôbec netreba pripomínať. Zaiste, ak je rozjímavá blaženosť dôležitejšia než praktická, nadarmo sa Aristotelés namáhal v Etike Nikomachovej, keď sa pokúšal priviesť svojich blažených διὰ τὴν τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαν skrze pôsobnosť cností k vlastneniu najvyššieho dobra. A musíme povedať, že niektorým zo svojich smrteľníkov nezaviedol najvyššie dobro, ale oproti inému menšie, a už vôbec nie božské a spoločné mnohým, ale vlastne iba hístke ľudí. Výslovne lepšie a viac sa zhodujúc s pravdou na inom mieste priznáva, pokiaľ si toho je vôbec vedomý, τὸν Θεὸν βελτίων τῆς ἀρετῆς, že Boh je lepší od mravnosti.“⁸ Predsa nebude upodozrievaný ten, kto má preskúmané dôkazy aristotelovskej prírodnej teológie, že táto mienka nebola u neho trvalá, ani jemu prirodzená.

§ IV. Túto mienku o najvyššom dobre mal knieža filozofov naskrze nestálu a potláčajúcu seba samu. Znamenitejšie, ale aj nebezpečnejšie o ňom zamýšľali Pytagorás, Platón a ich nasledovníci. Veď kto nepozná onen známy Pytagorov výrok, že koniec tohto života je rozjímanie, koncom rozjímania je Boh. Skutočným blahom človeka je stať sa Bohom. Hľa namyslenosť znetvorenej prirodzenosti. Tá pýcha potom prenikla aj mnohých iných, vrátane tých, ktorí sa verejne hlásia ku Kristovej viere. Je to o to menej prekvapujúce, o čo viac

⁸ Metafyzika II, 5. Okrem toho si prečítaj preslávenú rozpravu významného Valchia o Aristotelovom ateizme, mimoriadne odporúčanú učencami z Lipska.

haec eiusmodi scita prae se ferre videbantur. Eandem Platonem^h quoque viam fuisse ingressum notius est, quam ut suis verbis doceri debeat. *Divinus profecto ideo meruit dici, quod universam moralem doctrinam suam, πρὸς τὴν ὁμοίωσιν Θεῷ κατὰ τὸ δύνατον, ad similitudinem Dei, quantum eius fieri potest, retulerit.*

Egregie! Nisi institutum illud cum fastu philosophico, gentilis foedasset coecitas summis rebus noxam adspargens atque alienam a vero inducens notionem. Quis enim non miretur, si ista apud Iamblichum legat: *Homo olim contemplationi Dei admotus erat, inde vero huic corpori obnoxius factus est et fati necessitati adligatus. Quare qua via liberari possit, rimemur. Sola utique cognitio Dei, nulla alia solve-re eum potest. Felicitatis enim idea nosse bonum et boni cognitio sacra porta, per quam ad omnium rerum creatorem aditus patet. Crederes ab homine Christum professo, dicta haec esse, nisi fati necessitatem, ingressisset? Neque minori religione in designando summo bono utitur: Sanum, inquit, formosum, divitem honoribus auctum, bono sensu proditum esse, num beatitatem hominis dicemus? Profecto non! Robur hominis risus est, honos nugae, homo ipse et quidquid apud homines in pretio umbra celer, sed bonis bonae possessiones illa sunt, malis malae et perniciose. Quid ergo? Num si ista per momentaneum somnium, sed in perpetuum possideantur? Immo si absque virtute possideantur, maximum malum et quo citius desinet eo minus. At vera ratio perveniendi ad divinam beatitatem invocatio Deorum summi vero Dei in primis et*

^h Vide Iohannis Barbeyraci Praefat[ionem] versionis Gallicae Puffend[orfii] de iure nat[ur]ae et gent[ium], p. XLV. seq. ubi universam moralem doctrinam Platonis in compendium missam, breviterque disputatam invenies.

zbožnosti výroky tohto druhu na prvý pohľad obsahovali. Je až príliš dobre známe, že aj onen Platón^h sa pustil po tejto ceste, než aby sa bolo treba o tom poučať jeho vlastnými slovami. Zaiste si zaslúžil prívlastok božský, pretože celú svoju morálnu náuku, πρὸς τὴν ὁμοίωσιν Θεῷ κατὰ τὸ δύνατον, obrátil k pripodobneniu Bohu do takej miery, do akej sa to len môže uskutočniť.

Výborne! Až na to, že tento zákon poškvrnila pohanská zaslepenosť spojená s namyslenosťou filozofov, ktorá aj dokonalé veci pokropila hriechom a privádzala predstavu naskrze cudziu. Kto by sa totiž nečudoval, ak by čítal tieto slová u Iamblicha: „Človek bol kedysi privedený k rozjímaniu o Bohu, potom sa však stal otrokom vlastného tela a väzňom neodvratnej moci osudu. Prečo by sme mali skúmať, akou cestou môže byť oslobodený? V každom prípade ho nemôže nič iné zbaviť pút než poznanie Boha. Idea šťastia je spoznať dobro a poznanie dobra je posvätnou bránou, cez ktorú sa otvára prístup k stvoriteľovi všetkých vecí.“ Veril by si, že tieto slová pochádzajú od človeka, ktorý verejne vyznáva Krista, keby sa nebol zmienil o neodvratnej moci osudu? Rovnaký náboženský tón užíva na označenie najvyššieho dobra, keď hovorí: „Či nehovoríme, že blaženosťou človeka je byť zdravý, pôvabný, bohatý, úspešný v kariére, obdarený dobrým zmyslaním? Určite nie! Ľudská sila je na posmech, kariéra taľafatky, samotný človek a čokoľvek u ľudí cenené je prchavý tieň. Aj dobré majetky sú dobré pre dobrých, pre zlých zlé a škodlivé. Čo teda? Vari tieto majetky nie sú vo vlastníctve iba počas chvíľkového sna, ale vlastnime ich naveky? Ba ak by sa dali ovládnuť bez cnosti, boli by najväčším zlom a čím rýchlejšie by sa pomínuli, tým menším zlom by boli. Ale skutočný spôsob, ako prísť k božskej blaženosti, je vzývanie bohov a zaiste predovšetkým najvyššieho Boha, ktorý nad ostatnými

^h Pozri Jean Barbeyrac, predhovor k francúzskemu prekladu Puffendorfovo diela Prirodzené a medzinárodné právo, s. 45n., kde nájdeš spracované krátke zhrnutie o Platónovej všeobecnej morálnej filozofii.

qui ceteris dominatur et imperat. Et Plotinus: Supremus hominis finis merum bonum id est Deus. Cetera vero ad finem pertinent, finis non sint. Ei porro, qui bonum illud possidet, nullum bonum auferri, nullum addi potest, quia non coniungitur tantum Deo, sed fit quasi Deus.

Speciosa haec sunt omnia,ⁱ quia ex fontibus Israelis derivata aliquando, sed contaminata tamen, cum ethnica illa πολιθείας impietate, tum fastu ἀποθεώσεως, quae quo sunt alieniora a Christiana religione eo magis in educanda iuventute fugienda, ne pro Iunone nubem, id est summi boni loco, summam complectantur impietatem.

Reliquas Philosophorum circa *summum bonum* aberrationes Lactantius^k breviter adnotavit: *Epicurus, inquit, summum bonum in voluptate animi esse censet. Aristippus in voluptate corporis, Caliphon et Dinomaches, Cyrenaici honestatem cum voluptate iunxerunt. Diodorus in privatione doloris summum bonum posuit. Hieronymus in non dolendo. Peripatetici autem in bonis animi et corporis et fortunae. Herilli summum bonum est scientia. Zenonis cum natura congruenter vivere. Quorundam Stoicorum virtutem sequi.*

Quas ille sententias, quia prolixè non minus quam solide refutat, merito ad eum evolvendum adolescentes dimittimus. Habet enim hoc sibi proprium Lactantius, ut contra gentilem vanitatem et rationum pondere et Tulliana quadam dictionis ubertate dimicet, quorum utrumque formandis adolescentiae ingeniis, quam utile sit commodumque, non est, cur multis doceam.

ⁱ Lege sis plura in hanc rem apud Philippum Mornaeum, de veritate relig[ionis] Christi, cap. XIX. p. m. 400 seq.

^k Lib. III. cap. VII., edit[i]o Cantabr[ia], p. 122.

panuje a vládne im.“ A Plótinos hovorí: „Najvyšším cieľom človeka je číre dobro a ním je Boh. Určite aj ostatné smeruje k cieľu, cieľom však nie je. Ďalej tomu, kto toto dobro vlastní, nemôže byť nijaké dobro odobraté ani nijaké pridané, pretože nielenže sa spája so samotným Bohom, ale stáva sa akoby Bohom.“

Toto všetko je znamenité,ⁱ pretože bolo kedysi odvodené z prameňov Izraela, ale predsa bolo poškvrnené jednak pohanskou bezbožnosťou mnohobožstva (πολιθείας), jednak pýchou apoteózy (ἀποθεώσεως). O čo sú tieto postoje cudzejšie kresťanskému náboženstvu, tým viac je potrebné sa ich strániť pri výchove mládeže, aby namiesto Junóny neobjímali mrak, čiže namiesto najvyššieho dobra bezbožnosť najvyššieho stupňa.

Lactantius v krátkosti skritizoval zvyšné poblúdenia filozofov v otázke najvyššieho dobra. Hovorí: „Epikúros sa domnieva, že najvyššie dobro je vo vôli duše. Aristippos zaň považuje zmyselnú rozkoš, kyrenejci Kalipfón a Deinomachos spojili čestnosť s rozkošou. Diodóros pokladá najvyššie dobro zbaviť sa bolesti, Hierónymus nepocitovanie bolesti, peripatetici však rátajú zaň dobro duše i tela i postavenia. Pre Herilla je najvyšším dobrom veda, pre Zénóna harmonické spolunažívanie s prírodou, pre niektorých stoikov nasledovanie cnosti.“^k

Lactantius tieto názory vyvracia obširne a zároveň tvrdo, zaslúžene dovoľujem mládeži, aby ho dôkladne čítala. Lactantiovou zvláštnosťou je totiž to, že proti pohanskej prázdnote bojuje aj váhou dôvodov aj priam cicerónovským bohatstvom výrazu. Niet prečo mnohými slovami poučovať, ktorý z týchto oboch prostriedkov je do akej miery užitočný a vhodný pri formovaní nadanej mládeže.

ⁱ Viac prečítaj k tejto veci u Filipa Mornaea v diele Pravdivosť kresťanského náboženstva, XIX, s. 400n.

^k III., 7, cambridgeské vydanie, s. 122.

§ V. Hoc vero est, quod gravissima passim oratione circa *summum bonum gentilium philosophorum sive virtutum moralium finem* beatus Lutherus acriter deprehendit, negatque eas ita esse comparatas, ut in Deum ferantur, multo minus ad eius communionem perducant mortales. *Virtutes, inquit,¹ discernuntur finibus non officiis. Iam quaelibet virtus extra gratiam quaerit, quae sua sunt, nec potest quaerere, quae Dei sunt. Quare, nulla virtus moralis habet Deum pro fine, nec potest Deum diligere super omnia et propter Deum, alioquin gratia non esset necessaria. Atque hac sola caussa fit, ut omnia opera bona gentium aut naturalia sint mala, quia sine debito carent. Quod vero dicitur, nonne et Caiphas prophetavit verum? Nonne Mathaei VII. multi prophetaverunt in nomine Christi et multas virtutes fecerunt? Respondeo vera, sed non vere dixerunt, bona, sed non bene fecerunt. Ideo Christus illis dicturus est: discedite a me omnes operarii iniquitatis! Quomodo sunt operarii iniquitatis, qui tanta bona fecerunt? Nisi quia bonis male usi sunt.*

Quid his dici potest luculentius, ut mirum sit, dari homines Megalandri secutos disciplinam oppido sanctam castigatamque, qui contrarium non dicunt modo ac scribunt, sed et pugnando defensant. Recte Lactantius,^m *philosophos omnes caecos atque insipientes fuisse, docet, qui, quod est homini summum bonum constitutum nec videre, nec intelligere, nec suspicari aliquando potuerunt. Eccur igitur coecos istos duces malimus sequi, quam Christum?*

Nimirum dicam, quod res est, quia illi blandiuntur naturae, Christus vero odio persequendam, necandam contumelandamque praecipit, ne fallaci aemulatione mentiatur gratiam atque immortalam

¹ Tom. I. Ien[ae], Lat[ine] p. 283 a.

^m Lib. III. cap. IX. p. 127 et 128.

§ V. Toto je však to, čo bystro odhaľuje slávny Luther v kritickej reči, na mnohých miestach veľmi ťažkej, o najvyššom dobre u pohanských filozofov alebo hranici morálnych cností, a popiera, že cnosti môžu byť získané tak, aby smerovali k Bohu, ba oveľa menej smrteľníkov privádzajú k jeho prijímaniu. Vraví:¹ „Cnosti sa rozlišujú hranicami, nie povinnosťami. Hneď ako hocijaká cnosť hľadá mimo spásy, čo je jej, nemôže nájsť ani to, čo prináleží Bohu. A tak nijaká morálna cnosť nepokladá Boha za koniec a cieľ, ani nemôže milovať Boha nad všetko a kvôli Bohu. Inak by nebola nevyhnutne potrebná. A preto sa z tejto jedinej príčiny stáva, že všetky dobré skutky pohanov sú zlé, pretože im chýba náležitý cieľ. Preto sa popravde hovorí: Či Kaifáš neprorokoval pravdu? Či neprorokovali v siedmej kapitole u Matúša mnohí v mene Kristovom a nevykonali mnoho zázrakov? Odpovedám: Pravdu hovorili, ale nie pravdivo, dobro vykonali, ale nedobre. A tak týmto sa Kristus chystá povedať: Odstúpte odo mňa všetci, čo páchate bezprávie! Ako sú schopní páchať bezprávie tí, čo vykonali také dobré skutky? Nijak inak, len tak, že zle použili to, čo je dobré.“

Čo sa dá týmito slovami povedať jasnejšie. Takže je divné, že sa vyskytujú ľudia, ktorí síce nasledujú Megalandrovu⁵ náuku, no nielenže hovoria a píšú čosi opačné, ale to aj bojovne obhajujú. Správne poučá Lactantius:^m „Všetci filozofi boli zaslepení a hlupáci, ktorí nikdy neboli schopní ani vidieť, ani pochopiť, ani len tušiť to, čo bolo pre človeka ustanovené ako najvyššie dobro.“ Prečo by sme chceli nasledovať týchto slepých vodcov radšej ako Krista?

Zaiste poviem, čo znamená táto vec: pretože oni sa zaliečajú prirodzenosti. Kristus však poučuje, že ju treba prenasledovať, usmrcovať a pochovávať nenávisťou, aby prirodzenosť klamlivou horlivosťou falošne nepredstierala, že je milosťou, a aby nevzdialila nesmrteľnú

¹ Latinské vydanie v Jene I, s. 285.

⁵ Pod výrazom *Megaland* – Velikán rozumej Luthera.

^m III., kap. IX, str. 127 a 128.

mentem a possessione *summi boni* excludat. Hoc vero, si est, sicuti est, pertinacis indicium stultitiae fuerit ex philosophorum praeceptionibus ad spem obtinendi *summi boni* erigi. Qui enim pessimus ipse est, immo satanae captivus et alienus a veri boni communione, quomodo is mihi, sui similem aut deteriore[m] etiam ad beatitatem illam perducet?

Graviter Macarius,ⁿ posteaquam sapientum actus artesque inanes edissevisset: Οὔτοι πάντες οἱ πορρήθέντες, τεχνῖται, κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ ἔνδον οἰκοῦντος ὄφεως, καὶ μὴ γνόντες τὴν σύνοικον αὐτοῖς ἀμαρτίαν, αἰχμάλωτοι καὶ δοῦλοι τῆς πονηρᾶς δυνάμεως γεγόνασι, μηδὲν ὠφεληθέντες ἀπὸ τῆς επιστήμης καὶ τέχνης αὐτῶν. Id est: *Et hi omnes praedicti artifices, (inter quos primo loco recensuerat τοὺς διὰ φιλοσοφίας ἀρετὴν ἐπεδείξαντας) detenti ab intus habitante serpente et non cognoscentes secum habitare peccatum, captivi ac servi perversae potestatis factae sunt, nihil adiuti a scientia et arte sua. Egregiam summi boni possessionem!*

§ VI. Iam quod ad eam ethices partem adtinet, quae de subiecto, cui *summo illo bono* potiendum fruendumque est, praecipit immane, quam noxiis eam quoque naevis conspurcarint, coeci, coecorum duces, ignavi quippe naturae et gratiae, hoc est eorum ipsorum fontium, e quibus vitia scaturiunt et virtutes. Aperte Aristoteles,^o cum animam universam tres in partes secat, infimam, quae *vegetativa* est, virtutis iuxta et vitii expertem, supremam, quae *rationalis* bonam, quae nos hortetur ad optima, solam *sentientem* perversam, rationique repugnantem, professus est.

ⁿ Homil[iae] XLV, § II. edit[io] Pritii, p. 515, 516.

^o Nicom[acheorum] lib. I. cap. XIII.

mysel od vlastníctva najvyššieho dobra. Toto však – ak je to tak, ako to je – bude svedectvom zanovitej hlúposti, že sa niekto dvíha k nádeji, že dosiahne dobro na základe poučiek filozofov. Veď ako ma ten človek, ktorý je sám najhorší, ba dokonca je zajatcom diabla a nepriateľský voči prijímaniu skutočného dobra, ako ten človek mňa jemu podobného alebo ešte horšieho privedie k onej blaženosti?

Dôrazne hovorí Macarius,ⁿ potom ako podrobne vyložil činy a prázdne teórie mudrcov: Οὔτοι πάντες οἱ πορρήθέντες, τεχνῖται, κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ ἔνδον οἰκοῦντος ὄφεως, καὶ μὴ γνόντες τὴν σύνοικον αὐτοῖς ἀμαρτίαν, αἰχμάλωτοι καὶ δοῦλοι τῆς πονηρᾶς δυνάμεως γεγόνασι, μηδὲν ὠφεληθέντες ἀπὸ τῆς επιστήμης καὶ τέχνης αὐτῶν. To znamená: „A títo všetci uvedení majstri (medzi ktorými na prvom mieste vymenoval τοὺς διὰ φιλοσοφίας ἀρετὴν ἐπεδείξαντας – tých, čo ukazovali cnosť cez filozofiu) sú ovládaní vnútri prebývajúcim hadom, a keďže nepoznajú, že s nimi prebýva hriech, stali sa zajatcami a otrokmi zvrátenej moci, v čom im ich veda a ich umenie vôbec nebolo na úžitok. Veru, znamenité vlastníctvo najvyššieho dobra!

§ VI. Teraz už prejdime k tej časti etiky, ktorá poučuje o subjekte, ktorý sa má zmocniť onoho najvyššieho dobra a užívať ho. Je strašné, akými škodlivými poškvrnami sprznili slepci a vodcovia slepých, pretože neberú na vedomie prirodzenosť a milosť, to znamená práve tie zdroje, z ktorých pramenia chyby aj cnosti. Celkom otvorene to vyhlásil Aristotelés,^o keď vo všeobecnosti člení dušu na tri časti: na najnižšiu, ktorá je vegetatívna a nemá účasť na cnosti a rovnako ani na hriechu, najvyššiu, dobrú, ktorá je rozumná a ktorá nás povzbudzuje k tomu najlepšiemu, na samotnú dušu cítiacu, ktorá je zvrátená a bojuje proti rozumu.

ⁿ Homílie XLV, § II, Pritiovo vydanie, str. 115, 116.

^o Etika Nikomachova I, 13.

Et alibi:^p Ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα φύσει. *Boni*, inquit, *aut mali non sumus natura*. Hinc ille philosophorum error, hominem οὐδέτερον nasci, hoc est inter virtutem ac vitium medio loco positum. Qui demum error summis etiam ingeniis ita perplacuit, ut quoties de virtute loquerentur, non potuerint naturae hanc, quam somniarunt, praestantiam dillaudare.

Hac illud Ciceronis^q retuleris, cum *ingeniis nostris semina virtutum innata adserit, quae si adolescere liceret, ipsa nos*, inquit, *ad beatam vitam natura perduceret*. Ista vero semina, quae vocat virtutum, tam robusta faciebant, ut multis modis labe congenita, efficaciora crederent. Quintilianus^r profecto: *Natura*, inquit, *nos ad mentem optimam genuit, adeoque discere meliora volentibus promptum est, ut vere intuenti, mirum illud sit magis, malos esse tam multos*. Hi illi sunt flosculi, quos postea Christiani in sua viridaria transferre coeperunt.

§ VII. Neque stoicorum melior erat sententia, quippe qui non iam semina virtutis, quae nunc vidimus, sed ipsam θεϊότητα affectabant ausu profecto superbissimo. Proinde alii^s quidem animas humanas μορία καὶ ἀποσπάσματα, *particulas et decerptas Dei*, sive Cicerone^t interprete *a natura Deorum haustos animos et delibatos adpellabant*.

^p Ibid. Lib. II. cap. V.

^q Lib. III. Tuscul[anae] Quaest[iones], initio.

^r Instit[utio] Orat[oria] lib. ult. c. ult.

^s Epictetus, Apud Arrianum lib. I. cap. XIV. p. m. 60.

^t Lib. I. De divinat[i]one et lib. V. Tuscul[anae] Quaest[iones].

A na inom mieste hovorí:^p Ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα φύσει. Dobrými alebo zlými sa nestávame od prírody. Onen blud filozofov tvrdí, že človek sa rodí οὐδέτερον – neutrálny, to znamená položený v strede medzi cnosťou a hriechom. Práve tento blud sa však vďaka veľduchom tak veľmi zapáčil, že koľkokrát sa hovorilo o cnosti, toľkokrát nemohli vychváliť túto jej vysnívanú znamenitosť.

Na tomto mieste by si mohol obrátiť svoj zrak na Cicerónov výrok: „Do našich prirodzených pováh zasieva vrodene zárodky cností, ktoré keby vyrástli, príroda sama by nás priviedla k blaženému životu.“^q Pravda, práve tieto takzvané zárodky cností konajú také užitočné veci, že verili, že sú mnohými spôsobmi účinnejšie než vrodene poškrvenie (prvotným hriechom). Quintilianus^r rozhodne hovorí: „Príroda nás zrodila k najlepšiemu zmýšľaniu a tým, čo chcú učiť lepšie veci, je to natoľko ľahké, že človeku, ktorý sa pozerá pravdivo, pripadá viac než podivné to, že zlých je až tak veľa.“ Práve títo dobrí predstavujú kvietky, ktoré neskoršie začali presádzať kresťania do svojich záhrad.

§ VII. Ani mienka stoikov nebola lepšia, lebo títo sa domáhajú už nie zárodok cnosti, ktoré sme teraz videli, ale samotnú θεϊότητα – božskosť predstierajú so skutočne spupnou trúfalosťou. Práve tak iní hovoria, že ľudské duše sú μορία καὶ ἀποσπάσματα^s čiže „čiasťčky a úlomky Boha“ alebo podľa Cicerónovho výkladu^t tvrdia, že duše sú načerpané alebo odkvapnuté z prirodzenosti Bohov.

^p Ibidem, II, 5.

^q Tuskulské rozhovory III, začiatok.

^r Základy rétoriky, posledná kniha, posledná kapitola.

^s Epictetus, U Ariana I, 14, 60.

^t O veštení I. a Tuskulské rozhovory V.

Alii^u ἐκάστου νοῦν θεὸν, *uniuscuiusque mentem Deum esse et inde profluxisse adfirmabant. Caussam tantae ambitionis, Seneca^v reddidisse sibi visus est, cum hoc inquit, animus habet argumentum divinitatis, quod illum divina delectant. Absona haec oppido et extra modum absurda sunt omnia.*

Interim excusatius erravissent sapientum fastosissimi, si hanc dignitatem homini servassent propriam, sed enim ita erant liberales, uti eandem divinae originis animam brutis adtribuere nihil pensi haberent. Antoninus:^x *Una anima brutis animantibus est distributa, una mens rationem adeptis, quemadmodum una est terrenorum terra. Scilicet communi quadam consensione docebant diffusam per res creatas omnes divinam essentiam sola operationum diversitate discretam esse.*

Quem nocentissimum errorem, ne ethnici quidem saniores poterant sine reprehensione dimittere. *Pythagoras*, inquit Cicero,^y *qui censuit (Deum) animum esse per naturam rerum intentum et commean-tem, ex quo nostri animi caperentur, non vidit distinctione animorum humanorum, discerpi et dilacerari Deum et cum miseri animi essent, quod plerisque contingeret, tum Dei partem esse miseram, quod fieri non potest. Recte omnino, sive enim coniunctam cum Deo, animam hominis dicant, sive discretam ab eo utrobique crimine impietatis contaminabunt sententiam ex se absurdissimam, eo quod Deum statuent, vel dissectum in partes, vel certe iisdem, quibus animi hominum molestiis obnoxium.*

^u M. Aurelius Antoninus De se ipso ad se ipsum lib. XII. § 21.

^v Praefat[io] Quaestion[um] Naturalium.

^x Lib. IX. § 6.

^y De Natura Deor[um] lib. I

Ďalší tvrdili, že ἐκάστου νοῦν θεὸν,^u myseľ je Bohom každého a odtiaľ pramení. Samotný Seneca sa domnieval, že prišiel na príčinu takej veľkej ctižiadosti, keď povedal toto: „Duša má dôkaz božskosti v tom, že ju teší to, čo je božské.“^v Tieto všetky názory sú veľmi nesúhlasné a nadmieru absurdné.

Medzitým by sa ospravedlniteľnejšie mýlili najvyšší z mudrcov, keby vyhradili túto dôstojnosť ako vlastnú iba človeku. Boli však takí liberálni, že túto dušu božského pôvodu bez najmenšieho váhania priradzovali nerozumným zvieratám. Antoninus: „Jedna duša je rozdelená medzi nerozumné živočíchy, jedna myseľ tým, ktorí dosiahli schopnosť myslenia tak, ako je jedna zem pre pozemšťanov.“^x Veru učili aj v akejsi spoločnej jednomyselnosti, že božská podstata je rozptýlená po všetkých stvorených veciach a odlišená iba vďaka rôznosti činností.

Tento nanajvýš škodlivý blud nemohli bez pokarhania nechať ani rozumnejší pohanovia. Cicero hovorí: „Pytagoras, ktorý považoval (Boha) za ducha nasmerovaného a prichádzajúceho skrze prirodzenosť vecí, za ducha, ktorým sú naše duše zamerané, nevidel, že Boha tou rôznosťou ľudských duší rozdrobuje a roztrháva, a keďže jestvujú duše biedne, čo sa vo väčšine prípadov príhodi, potom by časť Boha bola biedna, čo sa nemôže stať.“^y A celkom správne by hovorili, že alebo bola duša človeka spojená s Bohom, alebo bola od neho oddelená, no pritom na jednej i druhej strane budú previnením bezbožnosti vnášať nákazlivú myšlienku, už samu o sebe vrcholne zvrátenú, pretože predstavujú Boha buď rozdeleného na časti, alebo naskrze závislého od tých ťažkostí, ktoré zasahujú ľudského ducha.

^u M. Aurelius Antoninus, O sebe samom sebe samému XII, § 21.

^v Otázky prírodnej filozofie, predhovor.

^x O sebe samom sebe samému IX., § 6.

^y O pôvode bohov I.

§ VIII. Hinc porro nocentissimus manavit error, qui pestilens istud virus, morum doctrinae adfudit, *virtutem in sua potestate habere mortales, doctrina adsuefactione et exercitatione excitandam, neque opus esse, ut eam implorent a numine impetrentque*. Et stoici quidem ad insaniam usque fastosi heic fuerunt. Diserte Seneca:^z *Stultum est, inquit, bonam mentem optare, cum possis a te impetrare. Non sunt ad coelum tollendae manus, nec exorandus aedituus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est a te Deus, tecum est, intus est*. Ubi quidem non ab re mireris, quod ἐπιγραφή epistolae, editionis Iohannis Friderici Gronovii exclamet: *O praeclaram altamque epistolam!* Melius omnino atque dignius homine Christiano eximius alioquin Senecae et Stoicorum adsentator Lipsius:^{aa} *Abhorreo, inquit, et despicio!* Eandem Stoicorum mentem Cotta apud Ciceronem^{bb} expressit: *Atque hoc quidem omnes mortales sic habent, externas commoditates, vineta, segetes, oliveta, ubertatem frugum et fructuum, omnem denique commoditatem, prosperitatemque vitae a Diis habere: virtutem autem nemo unquam acceptam Deo retulit. Nimirum, recte, propter virtutem enim iure laudamur et virtute recte gloriamur, quod non contingeret, si donum a Deo non a nobis haberemus*.

Et post pauca: *Num quis, quod bonus vir esset, gratias Diis egit unquam? At quod dives, quod honoratus, quod incolumis. Iovemque optimum maximum ob eas res adpellans, non quod nos iustos, temperatos, sapientes efficiat, sed quod salvos, incolumes, opulentos, copiosos. Atque iterum: Iudicium hoc omnium mortalium est, fortunam a Deo petendam*

^z Epist[ola] XLI. p. m. 100, p. m. 1168.

^{aa} Lib. III., Maduct[i]o ad stoic[am] philosophiam c. XIV. p. 139. cum similia epist[ola] LIII. ante fin[em] verba recitasset.

^{bb} Lib. III., de Nat[ura] Deor[um] sub finem.

§ VIII. Od tých čias sa potom rozšíril veľmi škodlivý blud, ktorý ako onen nákazlivý vírus do učenia o mravoch prilieval názor, že cnosť má vo svojej moci smrteľníkov, a že nie je potrebná náuka, ani navykania a cvičenia na jej prebúdzanie, ani to, aby ju s plačom žiadali a získavali od Boha. A stoici boli v tejto veci neprestajne až bláznivo namyslení. Výrečne hovorí Seneca: „Je nerozumné priať si dobrú myseľ, keď ju môžeš dosiahnuť sám od seba. Nie je potrebné dvíhať ruky k nebu a nie je potrebné ani uprosiť strážcu chrámu, aby nás pustil dnu k ušiam sochy, ako keby sme mohli byť viac vypočutí. Boh je blízko pri tebe, je s tebou, je v tvojom vnútri.“^z V tomto prípade sa nečuduj tomu, čo celkom od veci volá nadpis listu vo vydaní Jána Fridricha Gronovia: „O preslávný a vznešený list!“ Omnoho lepšie a hodnejšie kresťana hovorí inak vynikajúci pochlebník Seneku a stoikov Lipsius:^{aa} „Desím sa a odplúvam!“ Toto isté myslenie stoikov vyjadruje u Cotta Ciceróna slovami: „A tak zaiste všetci smrteľníci sú tej mienky, že od bohov majú vonkajšie výhody, vinice, úrodné polia, olivové záhrady, hojnosť úrody a jedným slovom každý benefit a priazeň života, nikto však Bohu nikdy nepripisoval, že od neho dostal cnosť. Zaiste sa náležite a právom chválime práve vďaka cnosti a ňou sa oprávnene hrdíme, čo by sa nestalo, keby sme si nemysleli, že je darom od Boha.“^{bb}

A potom stručne dodáva: „Či vzdával niekto niekedy vďaka bohom, pretože je dobrým mužom? Alebo preto, že je bohatý alebo ctený, alebo že žije nepostihnutý pohromou? Nenazýva Jova Najlepším a Najväčším pre tieto veci, a nie preto, že nás robí spravodlivými, zdržanlivými a múdrymi, ale preto že nás zachováva zdravých, nepostihnutých, bohatých a mocných?“ A znova inde: „Toto je úvaha

^z Seneca, Listy XLI, 100, 1168.

^{aa} Úvod do stoickej filozofie III, 14, s. 139, keď predniesol podobné slová na konci listu LIII.

^{bb} O pôvode bohov III, pred koncom.

*a se ipso sumendam esse sapientiam. Ita illi, quod arduum magis ac difficile virtutem sibi tribuebant, numinis haud indigi contra diis, quod caducum atque extra se positum. Nequiter Horatius:^{cc} *Det vitam, det opes, aequum animum mihi ipse parabo. Ut taceamus Stoicorum modestissimi M. Aurelii Antonini insaniam.*^{dd}*

§ IX. Sed dicat fortassis aliquis, priscorum istas fuisse aberrationes, sicuti pridem reiectas declinatasque, ita neque metuendas hodie, neque exprobandas ethicorum scholis. Ego vero id contra se habere, si nullis argumentis aliis usu profecto et experientia quotidiana, docere ausim. Quis enim nescit, vulgares illos ethices libellos, qui sive ex Nicomacheis Aristotelis conflati, sive Stoicae adtemperati sunt severitati, ita factos esse, ut hominem, in quo excitanda virtus est, integrum fere et quasi a labe omni alienum sistant.

Adeo nullam in iis corruptionis humanae legas mentionem, quam tamen detexisse oporteret ante omnia, ut mature iuventus ab inani obtinendae virtutis, spe illa deiiceretur, nisi emendari voluerit atque ab auctore virtutis Deo praeparari ad sancti inculpatique moris studium. Non sum quidem nescius multa de facultatibus animae, in iisdem libellis praecipere solere, disputari intellectu et voluntate de appetitu sensitivo et qui hunc distinent adfectibus, de spontaneo et coacto

^{cc} Lib. I., Epist[ola] XVIII.

^{dd} Lege omnino Celeber[rimi] I[oannis] F[rancisci] Buddei Dissertationes de erroribus Stoicorum in philosophia morali.

všetkých smrteľníkov, že treba od Boha prosiť šťastie, od seba samého treba prijímať múdrosť.“ A tak to, čo je náročné a obťažnejšie, pripisovali iba sebe a nemysleli si, že za to vďačia božstvu, kým to, čo je pominuteľné a leží mimo nich samých, naopak, prisudzovali bohom. A Horatius hanebne hovorí:^{cc} „Nech mi dá život, nech mi dá bohatstvo, pokojnú myseľ si zabezpečím sám.“ A to pomlčme o nerozumnosti M. Aurelia Antonina, najmiernejšieho zo stoikov.^{dd}

§ IX. Ale niekto by azda mohol povedať, že tieto poblúdenia boli poblúdeniami predkov a že boli takpovediac dávno zavrhnuté, a že sa ľudia k nim neprikláňajú, a tak sa ich dnes netreba obávať, ani ich netreba vyčítať školám etikov. Ak by som si trúfol nepoučovať nijakými inými dôkazmi, ale výlučne praxou a každodennou skúsenosťou, odvážil by som sa tvrdiť, že vec sa má celkom opačne. Kto totiž nevedel, že ony knižky o morálke bežne rozšírené boli vytvorené alebo na základe Aristotelovej Etiky Nikomachovej, alebo boli upravené s primiešaním prísnosti stoikov, a že boli vytvorené tak, aby človeka, v ktorom treba povzbudiť cnosť, predstavili ako takmer bezúhonného, takpovediac vzdialeného každému hriechu.

Preto by si si v nich nemohol prečítať nijakú zmienku o ľudskej skazenosti, hoci práve tú by sa patrilo predovšetkým odhaľovať, aby bola mládež v pravý čas odvrátená od onej prázdnej nádeje na dosiahnutie mravnosti, ak sa nebude chcieť dať napraviť a vopred pripraviť Bohom, pôvodcom cností, k štúdiu posvätnnej mravnosti, ktorá je bez hriechu. Samozrejme, ja veľmi dobre viem, že sa v týchto knižkách zvykne obšírne poučovať o schopnostiach duše, že sa diskutuje o intelektu i vôli, o zmyslovom púde a o citoch, ktoré ho brzdia, uvažuje

^{cc} Listy I, 18.

^{dd} Prečítaj Dizertáciu o omyloch stoikov v morálnej filozofii, ktorej autorom je najslávnejší Jozef Franz Buddeus.

reliqua at enim vero sicuti ea omnia λεπτολογίαν redolent Aristotelicam, ita non modo non adducunt adolescentes ad ingenitae pravitatis agnitionem, sed fidentiores etiam reddunt et mirum in modum sibi placentes, quod mentem sibi inesse credunt, egregie instructam atque producendae virtuti idoneam.

Tantum enim abest, ut id, quod in unaquaque facultate pessimum est, indicent ethnicae virtutis architecti, ut potius nihil elaborent magis quam ne patescant naevi earum, sed verborum quodam tecti artificio sese commendent. Si quid autem de labe hominum fateri eos oporteat desultoria id levitate faciunt parum sibi temperantes, quin eam vel a materiae habitu, quod fecit Aristoteles vel actibus vitiosis derivent.

§ X. Atque istud est, quod severissime iterum increpuit b[eatus] Lutherus docuitque, si in ulla re alia in hac profecto elaborandum nobis esse, ut congenitae pravitatis magnitudo patescat. *Habemus, inquit,^{ee} voluntatem et rationem, sed quam multipliciter vitiatam! Sicut enim ratio, ignorantia multiplici oppressa est, ita voluntas, non perturbata solum, sed aversa a Deo et inimica Deo est, quae cum voluptate ad malum fertur, ubi diversum faciendum erat. Non itaque haec naturae multiplex corruptio, extenuanda, sed magis amplificanda est, quod homo ab imagine Dei a notitia aliarum creaturarum omnium ab honestissima nuditate in blasphemias, in odium, in contemptum Dei, immo quod plus est, in inimicitiam erga Deum, lapsus est. Taceo iam de tyrannide Satanae, cui propter peccatum misera haec natura subiecta est. Amplificanda, inquam, haec*

^{ee} Comment[atio] in Genesin, cap. III. I. Consule omnino Disp[utationem] s[apientissimi] r[everendissimi] Paulli Antonii, de discrimine Praxeos Philosophicae et Theologicae].

sa i o ostatných veciach, týkajúcich sa dobrovoľnosti a vynútenosti. V konečnom dôsledku však tieto všetky zaváňajú Aristotelovým zmyslom pre detaily. A nielenže sa takto privádzajú mladí k prijímaniu vrodenej skazenosti, ale stávajú sa aj seabavedomejšími a priam neuveriteľne sa páčia sami sebe, pretože veria, že myseľ, ktorá je v nich, je znamenito vystrojená a vhodná k produkovaniu cnosti.

Už len toľko chýba, aby to, čo je v každej schopnosti najhoršie, architekti pohanskej mravnosti predvádzali, aby sa o nič väčšmi neusilovali len o to, aby sa neukázali kazy ich materinských znamienok, ale aby krytí akýmsi manipulovaním so slovami sami seba odporúčali verejnosti. Ak by však bolo treba prisvedčiť niečo o ľudskom previnení, urobia to s krasojazdeckou ľahkosťou, málo si dávajúc pozor, aby ju odvodzovali či už z charakteru matérie, ako to urobil Aristotelés, alebo z hriechnych činov.

§ X. A totohľa tvrdenie je to, čo slávny Luther veľmi prísne skritizoval a vysvetlil, že ak sa nám treba usilovať o nejakú inú vec, potom zaiste najmä o to, aby sa odhalila veľkosť vrodenej skazenosti. Povedal: „Máme vôľu a rozum, ale ako mnohonásobne sú pokazené! Veď ako bol rozum pokazený mnohonásobnou nevedomosťou, tak vôľa bola nielen uvedená do zmätku, ale aj odvrátená od Boha a je nepriateľská voči Bohu. Rozum je spoločne s vôľou unášaný ku zlu, keď bolo treba konať opačne. A tak táto mnohonásobná skazenosť prirodzenosti nemá sa brať na ľahkú váhu, ale skôr ju treba zdôrazňovať, pretože človek upadol od Božieho obrazu, od znalosti všetkých ostatných stvorení, od počestnejšej nahoty do zlorečenia, do nenávisťi, do opovrhovania Bohom, a čo je oveľa horšie – k nepriateľstvu voči Bohu. Pomlčím v tejto chvíli o tyranstve satana, ktorému je pre hriech podriadená táto úbohá prirodzenosť. Hovorím, že treba zdôrazňovať

sunt, propterea quod nisi recte cognoscatur magnitudo morbi remedium quoque non cognoscitur, nec desideratur. Quanto enim peccatum magis extenuaveris, tanto quoque gratia magis vilescet. Ita Lutherus. Quod autem bonos malosve actus, bonum aut malum virum facere dicunt peripatetici, indignabundus hunc in modum reiicit:^{ff} Fortiter teneamus, tota via errare philosophiam moralem peripateticam, quae dicit: faciendo iusta, temperata, efficimur iusti, temperati etc. Non sic, impii, non sic! Sed iusti temperatique facti, facimus iusta et temperata. Iusti autem efficimur per fidem.

Et alibi:^{gg} Vera sunt, inquit, haec duo: Bona opera non faciunt bonum virum, sed bonus vir facit bona opera. Mala opera non faciunt malum virum, sed malus vir facit mala opera. Ita ut semper oporteat ipsam substantiam aut personam esse bonam ante omnia bona opera et opera bona sequi ac provenire ex bona persona, sicut et Christus dicit: mala arbor non facit bonos fructus, bona arbor non facit malos fructus. Clarum autem est, quod fructus non ferunt arborem, nec arbor crescit in fructibus, sed e diverso arbores ferunt fructus, fructus crescunt in arboribus. Utinam haec istiusmodi admitterent ad animum ethicae virtutis patroni!

§ XI. Ita cum a ianua, quod est in proverbio, aberrare fecissent discipulos suos inficeti gentilium nugarum, magistri, non poterant non agendi principia, iis commendasse a Spiritu Christi aliena atque gratiae eius omnino adversa. Solent ea, docendi caussa, vulgo, distingui varie.

^{ff} Tomo II. Ien[ae] Lat[ine], p. 145 a.

^{gg} Tom. I. Ien[ae] Lat[ine] p. 440 a.

tieto fakty, pretože nespoznajú správne veľkosť choroby, ani nevnájdu liek, ba ani ho nebudú hľadať. Totiž o koľko viac zľahčíš hriech, o tolko viac sa znehodnotí aj milosť.“^{ee} Takto hovorí Luther. Peripatetici tvrdia, že dobrého muža robia dobré skutky, zlého zlé, a Luther to rozhorčene odmieta takýmto spôsobom: „Pevne sa držme toho, že morálna filozofia peripatetikov sa mylí na celej čiare, keď vyhlasuje: konaním spravodlivých a zdržanlivých skutkov sa stávame spravodlivými, zdržanlivými atď. Nie takto, bezbožníci, nie takto! Ale ak sme sa stali spravodlivými a zdržanlivými, konáme spravodlivé a zdržanlivé skutky. Spravodlivými sa stávame vďaka viere.“^{ff}

Na inom mieste hovorí: „Pravdivé sú tieto dva výroky: Dobré skutky nerobia z človeka dobrého muža, ale dobrý muž koná dobré skutky. Zlé skutky nerobia z človeka zlého muža, ale zlý muž koná zlé skutky. A tak ako je vždy potrebné, aby bola samotná podstata alebo osoba dobrá pred každým dobrým skutkom a aby dobré skutky vychádzali a rodili sa z dobrej osoby, tak aj Kristus hovorí, že zlý strom nerodí dobré ovocie a dobrý strom nerodí zlé plody. Avšak je jasné, že plod nepriňaša strom, ani strom nerastie v plodoch, ale opačne, stro- my nesú plody, plody rastú na stromoch.“^{gg} Kiež by zmyšľanie tohto druhu vstúpilo do duši zástancov pohanskej morálky.

§ XI. Ako o tom hovorí príslovie: keď učitelia poškvrení pohanskými omylmi spôsobili, že ich žiaci zabľúdili z brány, museli im odporúčať zásady konania, ktoré sú odvrátené od Kristovho Ducha a naskrze nepriateľské voči jeho milosti. Kvôli učeniu sa zvyknú bežne rozde- lovať rozmanito.

^{ee} Komentár ku knihe Genesis III, 1.

^{ff} Latinské vydanie v Jene II, s. 145.a.

^{gg} Latinské vydanie v Jene I, s. 440.

Sunt autem nobis: *effectivum, normativum, impulsivum*. Et *effectivum* quidem illud *principium*, si pronunciamus ex vero est, in morali ethnicorum philosophia, *caro est et sanguis*, hoc est eadem illa pravitas, quam divinus Spiritus, יָצַר לֵב הָאָדָם רַע *figmentum cordis malum*, adpellat,^{hh} ut non iniuria quis *purum putum ethicum, purum putum Pelagianum* et si quid eo deterius est, dicere possit. Revera enim ex se virtutem fingunt, sicuti aranea telam. Sed quid de praeclaro isthoc agendi principio, quod tantis laudibus efferunt philosophi atque Seneca in primis, existimandum sit b[eatus] Lutherus,ⁱⁱ egregie docet:

*Vocat, inquit, Moses figmentum ipsum rationem cum voluptate et intellectu, etiam tum, cum de Deo cogitat cum honestissimis operibus exercetur, sive politicis sive oeconomicis. Semper enim est contraria legi Dei, nec liberari ad hoc malo potest, suis verbis secundum sententiam Christi: liberi eritis, si vos liberaverit filius. Si igitur hominem voles vere definire, ex hoc loco definitionem sume, quod sit animal rationale habens cor fingens. Quid autem fingit? Respondet Moses: malum contra Deum scilicet seu legem Dei et homines. Tribuit igitur scriptura homini rationem non otiosam, sed semper aliquid fingentem. Figmentum autem hoc vocat malum, impium, sacrilegum, contra philosophi vocant bonum etc. Atque ex ista quidem lacuna, actus suos omnes derivant philosophi gratiae divinae ignari. Neque melius de *normativo*, quod vocant *principio* sentiunt.*

Naturam Stoici, Aristotelici rationem, de qua nunc diximus, crepant. Hoc est, si cum Paulo velis loqui,^{kk} τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς. Utrosque graviter refellit Lutherus:^{ll} *Opponunt, inquit, Aristotelis*

^{hh} Genes. VIII, 21.

ⁱⁱ Comment[atio] in Genes[in] ad h[unc] l[ocum].

^{kk} Rom. VIII, 7.

^{ll} Ibidem cap. III, I.

My rozoznávame tieto princípy: *spôsobovací, normatívny, podnetový*. *Spôsobovací* je tento princíp: ak sa má podľa pravdy v morálnej filozofii pohanov vyhlásiť(, že) telo je aj krv, to je taká istá zvrátenosť, ktorú Duch Boží יָצַר לֵב הָאָדָם רַע nazýva zlým zmýšľaním srdca.^{hh} Takže by mohol niekto oprávnene povedať, že je čiročistý etik, čiročistý pelagián, ak nie ešte niečo horšie od toho. V skutočnosti totiž cnosť vytvárajú zo seba, tak ako pavúk pavučinu. Ale čo sa má súdiť o tomto preslávenom princípe konania, ktorý takými veľkými chválami vyzdvihovali filozofi a predovšetkým Seneca, to vysvetľuje znamenito blažený Luther.

Hovorí: „Mojžiš nazýva rozum samotným preludom, jednak čo do vôle a chápanosti, a takisto vtedy, keď rozmýšľa o Bohu, keď sa zaoberá najvznešenejšími otázkami či politickými alebo ekonomickými. Vždy je totiž v opozícii k Božiemu zákonu, ani nemôže byť oslobodený od tohto zla svojimi silami v duchu Kristovho výroku: budete slobodní, ak vás oslobodí syn. Ak by si teda chcel skutočne definovať človeka, z tohto miesta sa chop definície, že je to *rozumný živočích majúci srdce schopné vymýšľať*. O čom však premýšľa? Mojžiš odpovedá: pravdaže o zle voči Bohu alebo o Božom zákone a ľuďoch. Písmo teda človeku prisudzuje myslenie, ktoré nie je nečinné, ale neustále niečo vymýšľa. Tento výmysel nazýva zlým, bezbožným, svätokrádežným, naproti tomu filozofi ho nazývajú dobrým a podobne.“ⁱⁱ A tak zaiste z tohto nedostatku filozofi odvodzujú všetky svoje skutky ako neznalí božej milosti. A nič lepšie si nepredstavujú ani pod tým, čo nazývajú *normatívny princíp*.

To, o čom sme teraz hovorili, určujú stoici ako prirodzenosť, aristotelovci ako myslenie. To znamená, ak by si chcel s Pavlom povedať: τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς – zmýšľanie podľa tela.^{kk} Luther dôrazne

^{hh} Gen VIII, 21.

ⁱⁱ Komentár ku knihe Genezis.

^{kk} Rím 8, 7.

sententiam: Ratio deprecatur ad optima, hanc etiam quibusdam sacris sententiis conantur confirmare, item eo, quod philosophi disputant, rectam rationem esse causam omnium virtutum. Haec quidem non nego esse vera, cum transferuntur ad res rationi subiectas ad gubernandas pecudes, aedificandam domum, conserendum agrum, sed in rebus superioribus non sunt vera. Quomodo enim recta ratio dici potest, quae odit Deum? Quomodo voluntas bona dici potest, quae Dei voluntati resistit ac Deo parere recusat? Quando igitur dicunt, ratio deprecatur ad optima, dictu ad optima politice, hoc est, de quibus ratio potest iudicare, ibi ducit ad honestum et utile corporale seu carnale. Ceterum, cum plena sit ignorationis Dei et aversionis a voluntate Dei, quomodo potest in hoc gradu bona dici? Notum autem est, cum praedicatur notitia Dei et hoc agitur, ut ratio restituatur, tunc, qui optimi sunt et melioris, ut sic dicam, rationis ac voluntatis hi tanto acerbius Evangelium oderunt. Neque φιλοσοφώτατο Philippo, ubi veritatis causam agere, debuit, alia mens exstitit. Enimvero eius invectiva est, dum quorsum, inquit,^{mm} haec stultitia? Malle ad naturae leges, quam ad divinas exigi hominum mores? Cum falli iudicium naturae possit, divinae legis non possit. An vero non fefellit uspiam philosophos ratio, quae eis tot sectarum et dissensionum auctor est? Quorsum haec amentia, absolutam virtutem humanis conatibus potius, quam divini Spiritus operae tribuere? Quum et

^{mm} In Oratione, quam pro Luthero sub nomine Didymi Faventini contra Thomam Placentinum hominem personatum edidit. Op[era quae supersunt omnia] II., p. 48.

vyvracia stoikov i aristotelikov. Hovorí: „Ako protiargument stavajú Aristotelovu myšlienku „rozum sa vrúcne doprosuje toho, čo je najlepšie,“ ktorú sa pokúšajú potvrdiť nejakými posvätnými témami, a tiež aj tým, čo filozofi skúmajú, že pravé poznanie je príčinou všetkých cností. Netvrdím, že tieto myšlienky nie sú pravdivé, keď sa používajú pri záležitostiach, ktoré sú podriadené rozumu, pri chovaní dobytká, pri výstavbe budov, pri osiatí polí, ale vo vznešenejších záležitostiach pravdivé nie sú. Ako môže byť nazvané pravým zmýšľaním to, ktoré nenávidí Boha? Ako môže byť nazvaná pravou vôľou tá, ktorá odporuje Božej vôli a zdráha sa poslúchať Boha? Keď teda hovoria „rozum sa vrúcne doprosuje toho, čo je najlepšie,“ nuž ty, politik, povedz: k tomu, čo je najlepšie, znamená, že v záležitostiach, ktoré môže rozhodnúť rozum, privádza k vznešenému a užitočnému i to telesné a biologické. Na druhej strane, keď je plný nepoznania Boha a odmietania Božej vôle, ako môže byť nazvaný v tejto úrovni dobrým? Je však známe, keď sa ohlasuje poznávanie Boha a ide o to, aby sa obnovilo postavenie rozumu, vtedy tí, ktorí sú najlepší, alebo ktorí majú lepšie myslenie a vôľu – aby som tak povedal – ešte vášnivejšie nenávidia evanjelium.“^{ll} Ani filozoficky najpodkutejšiemu Filipovi (Melanchtonovi), keď mal preberať kauzu pravdy, neprišla na um iná myšlienka. Vskutku jeho invectiva je v tom, keď hovorí: „Načo je táto hlúposť? Radšej chcieť mravy ľudí nastavovať zákonom prírody než k zákonom Božím? Keďže úsudok prirodzenosti môže byť oklamaný, ale úsudok božského zákona nie. Či neoklamal niekde filozofov rozum, ktorý je pôvodcom toľkých filozofických škôl a sporov? K čomu je táto pomätenosť pripisovať dokonalú mravnosť radšej úsiliu človeka než pôsobeniu Božieho Ducha? Keď aj niektorí filozofi

^{ll} Tamže, III, 1.

philosophi quidam innasci verius, quam parari nostro sudore virtutem docuerunt.

Denique quod ad *impulsivum* adinet principium, haud equidem dubitarim, mea hic facere verba, Arnoldi Geulingii.ⁿⁿ *Omnes, inquit ille, seduxit philautia! Neminem hic eximium facio, ne magnum quidem Platonem, qui eximendus erat, fateor, si quisquam alius.* Omnino enim quidquid praeclari suscipiebant gerebantve gentiles, id omne philautia, tamquam contagione pestilentissima corrumpebant ad gloriam, comoda et voluptatem insani nisu grassantes.

Nam et gloria perurente gesserunt Romani, scribit iterum Lutherus,^{oo} ipsismet testibus, quidquid virtutis gesserunt. Ita et Graeci, ita et Iudaei, ita et omne genus hominum. Sed ut sit hoc honestum apud homines, apud Deum tamen nihil est inhonestius, immo ipsissimum et summum sacrilegium, nempe quod non pro gloria Dei egerunt, nec ut Deum glorificaverunt, sed impiissima rapina, Deo gloriam rapientes et sibi adtribuentes, numquam magis inhonesti et turpes fuerunt, quam dum in summis virtutibus fulserunt. Quomodo pro gloria Dei agerent, cum Deum et gloriam eius ignorarent? Non quod non adpareret, sed quod caro non sinebat eos videre gloriam Dei, prae insania in gloriam propriam. Habes igitur spiritum illum igemonicum, (ἡγεμονικὸν) principalem partem hominis ad honesta nitentem id est latronem gloriae divinae et maiestatis adfectatorum, tum maxime, cum sint honestissimi et summis virtutibus illustrissimi. Vides expressam gentilis philautiae in consecranda virtute imaginem, quam si animis conciperent, iuventutis christianae

ⁿⁿ In praef[atione] libelli ethici: Γνωθι σεαυτον.

^{oo} Contra Erasmum, Tom. III. Ien[ae] Lat[in]e]. p. 211 b.

učili, že je správnejšie pokladať cnosť za vrodenu než získanú vlastnou námahou.“^{mm}

Napokon to, čo patrí k podnetovému princípu, nepochybne za mňa sformuloval Arnoldus Geulingius. Tento hovorí: „Všetkých zavádza samolúbosť. Nikoho výnimočného na tomto mieste neuvádzam, ale ani nezapieram veľkého Platóna, ktorého bolo treba vybrať ako výnimku, ak by sa vôbec našiel ešte niekto iný.“ⁿⁿ Nech sa totiž pohania podujali vykonať čokoľvek slávne, predsa sa kráčajúc s nezmyselným nasadením za slávou, výhodami a pôžitkom skazili veľmi nákazlivou samolúbosťou.

Luther opätovne píše: „Lebo Rimania aj pre páľčivú túžbu po sláve – svedčia o tom oni sami – vykonali všetko to, čo vykonali, ako prejav cnosti. Rovnako aj Gréci, Židia, aj celé ľudstvo. Ale akokoľvek je toto čestné u ľudí, predsa u Boha nie je nič hanebnejšie, ba je to najvlastnejšia a najvyššia svätokrádež, veď nekonali pre slávu Boha ani preto, aby Boha oslávili, dokonca je to najbezbožnejšia lúpež, keď Boha okrádali o slávu a prisúdili ju sebe. Veď nikdy neboli ľudia nečestnejší a nemravnejší, ako keď sa vystatovali najvyššími cnosťami. Ako by mohli žiť pre slávu Boha, keď Boha a jeho slávu nepoznajú? Nie pretože by sa neprejavovala, ale pretože telo nestrpelo, aby videli božiu slávu, lebo v ich nerozumnosti im išlo o vlastnú slávu. Máš teda onoho vodcovského ducha, najdôležitejšiu časť človeka, ktorá sa upína k ušľachtilosti, tá je zlodejom božskej slávy, nárokovateľom jeho vznešenosti, a to predovšetkým hlavne vtedy, keď sú ľudia až priveľmi ušľachtilí a slávnici vďaka svojim dokonalým cnostiam.“^{oo} Vidíš obraz ľudskej samolúbsosti, ktorá sa odráža v honbe za cnosťou. Keby vychovávatelia kresťanskej mládeže týmto obrazom nadchli

^{mm} V reči na obhajobu Luthera, ktorú vydal pod pseudonymom Didymus Faventius proti zamaskovanému Tomášovi z Placenzy, Opera, II č., s. 48.

ⁿⁿ V príhovore etického diela Poznaj sám seba.

^{oo} Proti Erazmovi, kap. III., s. 211.

formatores, haud profecto sicuti iam fieri videas, iisdem istis auctoramentis creditam sibi aetatem teneram ad virtutem ethnicam erudirent vel potius turpissimo vitiorum coeno demergerent.

§ XII. Isti cum sint virtutis ethicae fontes, facile erit de ipsa eius indole atque natura iudicare. Generatim Lactantius:⁹⁹ *Determinanda est virtus, quam non recte philosophi definierunt, quid esset aut in quibus rebus, quid operis, quid habeat officii. Nomen itaque solum retinuerunt, vim vero et rationem et effectum perdididerunt. Iusta est querela sive stoicos aestimes sive peripateticos. Illi enim tunc sibi videntur et vitii expertes et praediti virtute cum vel supresserunt, vel extinxerunt adfectus,¹⁰⁰ eaque via ad tranquillitatem animi vitamque beatam, si credere fas est, eluctati sunt. Quam sane ἀπάθειας adfectionem non absurdam minus quam irritam esse, virtutemque producere maneam et exanimem, immo nullam nemo sanus non videt. Sed Peripatetici magistro Aristoteli credentes ὅτι κατὰ μὲν τὰ πάθη οὐτ' ἐπαινούμεθα, οὐτε ψεγόμεδα, quod adfectuum caussa, neque laudemur, neque vituperemur, omnem in eo locandam operam volunt, ut ad μετροπάθειαν pertingant supervacua et hi opera. Enimvero tunc homo sibi relictus, adfectus recte moderabitur, cum natura ex se mala esse desinet. Sed τῆς ἐμπαθείας patronos, puta Epicuri de grege porcos,¹⁰¹ vix mentione dignos existimamus. Aristoteles interim suae illi mediocritati universum*

⁹⁹ Lib. VI. cap. V. p. m. 297.

¹⁰⁰ Platonicos, stoicis in ista caussa adnumeramus quippe ἀπάθειαν in purgatoriiis, quas vocabant virtutibus consecrantes. Vide Iac[obum] Thomasium Praef[at]io LV., p. 323.

¹⁰¹ Ita eos adpellat Horatius, lib. I. Epist[ula] IV. u[t] ult[ra].

ich mysle, potom je isté – a dnes už môžeš vidieť, že sa to tak deje – že by vzdelávali krehkú mládež, ktorá im bola zverená, v pohanskej mravnosti za ten istý plat alebo – a to ešte skôr – by ju veľmi ohavne potopili do bahna nerestí.

§ XII. Pretože títohľa sú prameňmi pohanskej morálky, ľahko bude posúdiť ich podľa samotnej povahy a prirodzenosti. Všeobecne Lactantius: „Cnosť, ktorú filozofi nesprávne definovali v zmysle, čo ona je alebo kde sa nachádza, je potrebné vymedziť v zmysle, čím je alebo v akých veciach je, čo je jej dielom, aké má povinnosti. A tak zachovávali samotné meno, ale vzdali sa jej sily aj spôsobu a účinku.“⁹⁹ Oprávnené sú náreky, či už posudzujú stoikov alebo peripatetikov. Sami o sebe sa totiž domnievajú, že vtedy sú bez chyby a vynikajú mravnosťou, keď potlačia alebo uvedú do zabudnutia afekty.¹⁰⁰ Tuto cestou sa síce s námahou, ale predsa len prebojujú k duševnému pokoji a blaženému životu, ak sa v to dá veriť. Že je toto domáhanie sa *apatheie* rovnako absurdné ako márne a že vytvára cnosť neúplnú a bezduchú, ba priam nijakú, to musí vidieť každý, kto má zdravý rozum. Ale peripatetici veriac učiteľovi Aristotelovi ὅτι κατὰ μὲν τὰ πάθη οὐτ' ἐπαινούμεθα, οὐτε ψεγόμεδα, že *kvôli afektom nám nepatrí ani chvála ani hana*, chceli postaviť každé úsilie na ňom, aby aj oni dosiahli μετροπάθειαν – mieru vo vášňach. Zbytočná snaha! Veď vtedy človek ponechaný na seba bude skutočne ovládať pocity, keď prirodzenosť sama zo seba prestane byť zlá. Ale sotva pokladáme za hodných čo i len spomenutia ochrancov τῆς ἐμπαθείας, teda sviň z Epikurovho stáda.¹⁰¹ Aristotelés medzitým vypracoval celú sústavu

⁹⁹ C. d. VI, 5, 297.

¹⁰⁰ Pravda platonikov a stoikov pripočítavame z tohto istého dôvodu, pretože apatheiu hľadali v takzvaných očistných cnostiach. Pozri Jakub Thomasius Predhovor, LV, s. 323.

¹⁰¹ Tak ich nazýva Horatius, Listy I, IV.

ethices, quod commentus est, systema superstruxit. Ita enim virtutem definit:^{tt} ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ, ἕξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι οὐσα, τῇ πρὸς ἡμᾶς ὠρισμένη λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειε. Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ καθ' ἔλλειψιν, - - ἐν τε τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν ταῖς πράξεσι. Hoc est: *Virtus est habitus electivus consistens in mediocritate, quoad nos ratione definita et quidem prouti prudens definitur. Est vero mediocritas inter duo vitia, quorum alterum in excessu peccat, alterum in defectu atque id, cum in passionibus tum in actionibus etiam.* Non potuit non ista virtutis definitio perversae naturae, vehementer placuisse. Profecto enim mediocritas Aristotelica, quam ille beatos suos tenere iubet, semita est viae latae et *plaustrariae* ducens ad damnationem, quippe quae excusationem magis et impunitatem civilem, quam vitiositatis emendationem praestat, sensumque vanum et impurum, animo non excutit, sed ita dirigit, ut, qui eo ducuntur, tanto confidentius peccent intra modum praescriptum, quo minus metuenda est turpitudinis nota, vel quo certius speranda etiam est opinio virtutis et laus animi moderati.^{uu}

§ XIII. Obvium hoc erit planumque examinaturis virtutes illas *undecim*, quas Aristoteles ad aulae Macedonicae, cuius assentator fuit habitum effinxit. Prima ei virtutum moralium fortitudo est, quam ille mirifice extollit. Caussam ne quaeras, haec ipsa est, quod Philippo et discipulo suo Alexandro placere voluit, utrique ad temeritatem

^{tt} Nicomacheorum lib. II. cap. VI. confer cum his nostris, quae de ethica Aristotelis adnotavit, laudatus supra Barbeyrae, loco eodem p. LV. seqq.

^{uu} Vide cl[ari] Vockerodti Consultat[iones] de litterar[um] stud[iis], Consultat[io] XXVIII. de fugienda impietate in artis formam redacta § III.

všeobecnej etiky v zmysle svojej strednej cesty, čo si vymyslel. A tak cnosť definuje takto: ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ, ἕξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι οὐσα, τῇ πρὸς ἡμᾶς ὠρισμένη λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειε. Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ καθ' ἔλλειψιν, - - ἐν τε τοῖς πάθεσι, καὶ ἐν ταῖς πράξεσι.^{tt} To je: „Cnosť je voliteľný stav nachádzajúci sa v prostriedku, určený úsudkom vzhľadom na nás, akoby ho určil rozumný človek. A vskutku je to stred medzi dvoma nerestami, z ktorých jedna sa prevíňa nadbytkom, druhá nedostatkom, a to ako vo vášňach, tak aj v konaní.“ Táto definícia mravnosti sa náramne musela zapáčiť zvrátenej prirodzenosti. Rozhodne však aristotelovská prostrednosť, ktorú onen prikázal svojim šťastným dodržiavať, je chodníkom širokej a vydláždenej cesty vedúcej do odsúdenia. Zaiste táto poskytuje viac ospravedlnenie a občiansku beztrnosť než nápravu neresti a neodháňa z ducha zmysel pre prázdnotu a nečistotu, ale tak ho riadi, aby tí, ktorí sú ním vedení, o toľko dôvernejšie sa prevíňovali v rámci predpísaného spôsobu, o koľko menej sa treba obávať znaku potupenia alebo o koľko istejšie je treba dúfať, že domnienka cnosti a chvála ducha bola zachovaná.^{uu}

§ XIII. Toto bude ústretové a jasné pre tých, čo hodlajú skúmať oných jedenásť cností, ktoré Aristotelés vyobrazil na spôsob macedónskeho kráľovského dvora, ktorého pochlebovačom bol.⁶ Prvou mravnou cnosťou je preňho udatnosť, ktorú vyzdvihuje neuveriteľným spôsobom. Nepátraj po príčine, spočíva iba v tom, že sa chcel zapáčiť Filipovi a svojmu žiakovi Alexandrovi – obidvom prchkým až do stupňa

^{tt} Etika Nikomachova II, 6. Porovnaj s tými našimi prácami, ktoré zaznamenal o Aristotelovej etike vyššie pochválený Barbeyrac, na tom istom mieste, s. 55.

^{uu} Pozri slávneho Vockerodta Úvahy o počiatkoch vedeckého bádania, XXVIII. úvaha o úteku z bezbožnosti spracovaná v umeleckej forme.

⁶ Aristotelés bol v rokoch 343/342 na dvore 13-ročného Alexandra, ktorého vzdelával najmä v etike a politike.

usque feroci. Ita vero suam hanc virtutem desinit,^{vv} ut nequiverit imperfectius. Ἀνδρία μεσότης ἐστὶ περὶ φόβους καὶ θάρρη. *Fortitudo mediocritas est inter metum et audaciam.* Nempe nemo non improborum hominum, dum istis limitibus designari audit fortitudinem, fiducia sui ferociaque abreptus sibi ipsi de praeclarae alias virtutis possessione blandietur. Temperantia sequitur, quae ipsi est:^{xx} Μεσότης περὶ ἡδονὰς, *Mediocritas circa voluptates*, gustus in primis et tactus. En pallium epicureismi, sub quo ad artis praescriptum voluptatibus coinquinari, tamdiu licitum est, dum non migretur numquam obtinenda mediocritas. Quae, quod frustra a natura humana requiratur, ipse non diffitetur Aristoteles, cum *extremorum* huius virtutis, alterum nimirum ἀναισθησίαν, vix reperiri posse^{yy} existimat. Ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς, καὶ ἦττον' ἢ δεῖ χάρωντες, οὐ πάνυ γίνονται· οὐ γὰρ ἀνθρωπικὴ ἐστὶν ἡ τοιαύτη ἀναισθησία. *In defectu*, inquit, *peccantes circa voluptates, iisque minus, quam oporteret gaudentes, haud omnino reperiuntur. Neque enim humanae conformis est naturae hic istiusmodi stupor.* Hoc si est, fateatur, oportet, philosophus aut beatos suos numquam in voluptatibus modum adhibituros aut aliter esse designandam temperantiam.

Iam liberalitas Aristotelica, quin imaginem referat pharisaicae munificentiae, is fortassis dubitaverit, cui memoria exciderit gravis illa Christi oratio, quae exstat apud Mathaeum.^{zz} Revera enim quidquid virtutis huic quoque mediocritati inesse creditur, πρὸς τὸ θεαθῆναι comparatum est. Audi philosophum.^{aaa} Ἐλευθεριότης δοκεῖ

^{vv} Nicomach[eorum] lib. III. cap. IX.

^{xx} Ibid. cap. XIII.

^{yy} Ibidem cap. XIV.

^{zz} Cap. VI., 1. – 4. coll., c. XXIII, 5.

^{aaa} Nicomach[eorum] lib. IV. cap. I. initio.

úplnej zaslepenosti. Túto svoju cnosť však definoval tak, že nedokonalejšie už ani nemohol.^{vv} Ἀνδρία μεσότης ἐστὶ περὶ φόβους καὶ θάρρη. Smelosť je v strede medzi strachom a drzosťou. Pravda, každý bezcharakterný človek uchvátený sebadôverou a neohrozenosťou si bude lichotiť, ak začuje, že statočnosť sa ohraničuje týmito medzami. Nasleduje striednosť, ktorá je pre Aristotela Μεσότης περὶ ἡδονὰς^{xx} strednosťou vzhľadom na pôžitky, a to predovšetkým vzhľadom na chuť a hmat. Hľa epikurejské rúcho, pod ktorým bolo podľa pravidiel vedy tak dlho dovolené poškvriňovať sa rozkošami, dokiaľ sa neprestupovala stredná cesta, ktorú treba dosiahnuť. Že sa márne po nej pátra v ľudskej prirodzenosti, to nepopiera ani sám Aristotelés, keď sa domnieva, že len sotva sa môže objaviť iná krajnosť tejto cnosti ἀναισθησίαν „bezcitnosť“. Hovorí: Ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς, καὶ ἦττον' ἢ δεῖ χάρωντες, οὐ πάνυ γίνονται· οὐ γὰρ ἀνθρωπικὴ ἐστὶν ἡ τοιαύτη ἀναισθησία.^{yy} „Ludia, ktorí sa voči rozkošiam prehrešujú nedostatkom túžby, alebo tým, že im prinášajú menej radosti, ako by sa patrilo, sa vôbec nevyskytujú. Totiž táto „bezcitnosť“ nie je v tomto smere v zhode s ľudskou prirodzenosťou.“ Ak to je takto, treba, aby filozof priznal, že buď jeho blažení jedinci nebudú poznať mieru v rozkošiach, alebo že treba zdržanlivosť charakterizovať inak.

Už je na rade aristotelovská štedrosť, ktorú pripomína dokonca obraz farizejskej štedrosti. A tak azda by zapochyboval ten, komu sa vryla do pamäti známa vážna Kristova reč, ktorú nachádzame u Matúša.^{zz} V skutočnosti sa totiž verí, že nejaká mravnosť je súčasťou aj v tejto strednosti a vystavuje sa na obdiv. Počúvaj slová filozofa:

^{vv} Etika Nikomachova III, 9.

^{xx} Ibidem III, 13.

^{yy} Ibidem III, 14.

^{zz} Mt, 6, 1 – 4; 23, 5.

εἶναι περὶ χρήματα μεσότης. ἐπαινεῖται γὰρ ὁ ἐλευθέριος - - - περὶ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν μᾶλλον δὲ ἐν τῇ δ'σει. *Liberalitas videtur esse mediocritas circa facultates. Laudatur enim liberalis in dandis aut accipiendis opibus, magis tamen in dandis.* ἔπανος ergo, seu *laus* huius quoque virtutis auctoramentum est. Neque melior, quae hanc excipit magnificentia est.^{bbb} ἡ Μεγαλοπρέπεια, οὐχ ὥσπερ ἡ ἐλευθεριότης διατέινει περὶ πάσας τὰς ἐν χρήμασι πράξεις, ἀλλὰ περὶ τὰς δαπανηρὰς μόνον· ἐν τούτοις δ' ὑπερέχει τῆς ἐλευθεριότητος μεγέθει. *Magnificentia non sicuti liberalitas ad omnes dispensandarum facultatum actus sese extendit, sed ad sumtuosos tantum atque in his magnitudine antecellit liberalitati.*

Nimirum peripateticam hanc magnificentiae notionem, speciosum esse fastusque titulum, ipsa, quae ei adsignat, *extrema*, palam produnt: Hinc enim μικροπρέπειαν, *indecoram parsimoniam*, *illinc vero* βαναυσίαν καὶ ἀπειροκαλίαν, *ineptam decorique expertem magnificentiam* collocat. Adeo illi ad regulam superbire virtus est. Porro magnanimitatem ita describit Aristotelis:^{ccc} Ἡ Μεγαλοψυχία περὶ μεγάλα μὲν καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος ἔοικεν εἶναι, - - - δοκεῖ δὲ ὁ μεγαλόψυχος εἶναι ὁ μέγλων αὐτὸν ἀξιῶν, ἄξιος ὢν. Huc redit sententia: *Magnanimitatem circa maxima quaeque occupari ex ipso eius adparere nomine, magnanimum autem eum esse, qui se magnis honoribus dignum existimet.* Placuisse Aristotelis hanc magnanimitatem ethnicis nihil miror, fuerunt enim, sicuti Tertullianus loquitur, *gloriae animalia et popularis aulae vilia mancipia*, illud profecto culpa non caret, quod Christiani defensandam eam sibi sumserunt.

^{bbb} Lib. IV. cap. IV.

^{ccc} Ibid. cap. VII. Legenda hic est b[eati] Kortholti Dissert[at]io de magnanimitate Arist[otelis] Christianae modestiae, aliisque veris virtutibus inimica. Kil[on]ii 1690.

Ἐλευθεριότης δοκεῖ εἶναι περὶ χρήματα μεσότης. ἐπαινεῖται γὰρ ὁ ἐλευθέριος - - - περὶ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν μᾶλλον δὲ ἐν τῇ δ'σει.^{aaa} Zdá sa, že štedrosť je strednosťou medzi možnosťami. Chvália totiž toho, kto je štedrý v dávaní alebo prijímaní peňažných prostriedkov, predsa však väčšmi v ich dávaní. Teda ἔπανος čiže chvála aj pri tejto cnosti je plácou. A o nič lepšie nie je na tom veľkorysosť, ktorá na ňu nadväzuje: ἡ Μεγαλοπρέπεια, οὐχ ὥσπερ ἡ ἐλευθεριότης διατέινει περὶ πάσας τὰς ἐν χρήμασι πράξεις, ἀλλὰ περὶ τὰς δαπανηρὰς μόνον· ἐν τούτοις δ' ὑπερέχει τῆς ἐλευθεριότητος μεγέθει.^{bbb} Veľkorysosť sa na rozdiel od štedrosti netýka všetkých úkonov rozdeľovania prostriedkov, ale len tých, ktoré sú veľmi nákladné a nimi veľkosti vyniká nad štedrosťou.

Totiz' verejne sa hovorí, že známa predstava peripatetikov o veľkorysosti je sama o sebe úctyhodnou nálepkou pýchy a márnivosti. A ešte aj tie krajnosti, ktoré jej Aristotelés prideluje, to verejne prezrádzajú. Na jeden kraj umiestňuje μικροπρέπειαν, mrzkú sporovlivosť, na druhý kraj zasa βαναυσίαν καὶ ἀπειροκαλίαν – hlúpu a nevkusnú okázalosť. Preto je pre Aristotela cnosťou vynikať uprostred nich. Ďalej takto popisuje ctižiadosť: Ἡ Μεγαλοψυχία περὶ μεγάλα μὲν καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος ἔοικεν εἶναι, - - - δοκεῖ δὲ ὁ μεγαλόψυχος εἶναι ὁ μέγλων αὐτὸν ἀξιῶν, ἄξιος ὢν.^{ccc} Tu sa vracia myšlienka: „Ctižiadosť sa dosahuje vzhľadom na to najvyššie, čo je zrejmé zo samotného jej mena. Avšak ctižiadosťivý je ten, kto sa považuje za hodného veľkých pôct.“ Nečudujem sa, že sa pohanom zapáčila táto Aristotelova ctižiadosť, boli aj takí, ako hovorí Tertullianus „živočíchy slávy a lacní otroci popularity“. Rozhodne to nie je bez viny, že sa ujali jej obhajoby pre seba aj kresťania.

^{aaa} Etika Nikomachova IV, 1.

^{bbb} Etika Nikomachova IV, 4.

^{ccc} Ibid. IV, 7. Tu je treba si prečítať Kortholtovu Dizertáciu o vznešenosti aristotelovsko-kresťanskej miernosti, ktorá je škodlivá vzhľadom k ostatným skutočným cnostiam. Kil. (?), 1690.

Quid enim quaeso? Spiritui Christi, qui mitis est ac submissus, adversum magis est atque oppositum, Aristotelica ista honorum cupiditate, quippe quae mentem suae sibi consciam tenuitatis, adeoque honores aversantem, non modo in vitio ponit, sed atque stulta ac ventosa ambitione, deteriore facit. Sic enim scribit:^{ddd} Ἀντιτίθεται τῇ Μεγαλοψυχία ἢ Μεκροψυχία μᾶλλον τῆς Χαυνότητος· καὶ γὰρ γίνεταί μᾶλλον, καὶ χειρόν ἐστι. *Opponitur*, inquit, *magnanimitati animus demissus magis, quam stultae et ventosa ambitio. Nam et saepius evenit et deterior est. Atque ex huius indole virtutis de modestia quoque Aristotelica ferri poterit iudicium. Mansuetudo profecto, quam tradit,^{eee} ita comparata est, ut artem potius credas, modumque ulciscendarum iniuriarum, quam virtutis qualemcunque speciem. Πραότης ἐστὶ μεσότης περὶ ὀργάς. *Mansuetudo, mediocritas est circa iras. Ista quidem hactenus nihil morabimur. Quae sequuntur egregie mediocritatem illa describunt. Ὁ μὲν οὖν ἐφ' οἷς δεῖ καὶ οἷς δεῖ, ὀργιζόμενος, ἔτι δὲ καὶ ὡς δεῖ καὶ ὅτε, καὶ ὅσον χρόνον, ἐπαινεῖται. Istud vult: qui debita caussa, iis id meriti sunt praeterea ad eum modum eo tempore et tam diu sicuti oportet, irascitur, laudem habet mansuetudinis. Quis non videt, frena sic laxari iracundiae contra quam est apud Paullum^{fff} Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. *Irascimini at ne peccetis, neve sol occidat iratis vobis. Sed Aristoteles, suae huic virtuti opponit, partim Ὀργιλότητα, iracundiam nempe, quae ad regulam illam non redigitur, partim Ἀοργησίαν, lenitatem irasci nesciam, quam et stoliditatem, adpellat: οἱ μὴ ὀργιζόμενοι ἐφ' οἷς δεῖ, ἡλίθοι δοκοῦσιν εἶναι. Qui, inquit, iusta caussa non***

^{ddd} Lib. IV. cap. IX.

^{eee} Ibid. cap. XI.

^{fff} Ephes. IV, 26.

Čo môže byť Kristovmu Duchu, ktorý je láskavý a ponížený, väčšmi protikladné než tátohla aristotelovská túžba po hodnotiach? Veď nielenže považuje myseľ, ktorá si je vedomá svojej krehkosti, a tak sa odvracia od pôct, za myseľ nerestnú, ale robí ju aj horšou v dôsledku hlúpej a ľahkomyselnej ambicióznosti. Píše totiž takto: Ἀντιτίθεται τῇ Μεγαλοψυχία ἢ Μεκροψυχία μᾶλλον τῆς Χαυνότητος· καὶ γὰρ γίνεταί μᾶλλον, καὶ χειρόν ἐστι.^{ddd} Hovorí: „Malomyselná duša je skôr protikladom ambicióznou než márnomyseľnosťou. Lebo sa vyskytuje častejšie a je horšia.“ Aj z charakteru tejto cnosti by sa dal urobiť úsudok o aristotelovskej skromnosti. Zaiste rozvážnosť, o ktorej hovori,^{eee} je tak usposobená, že by si veril, že je väčšmi umením a spôsobom pomstenia bezprávia než akýmkoľvek druhom cnosti. Πραότης ἐστὶ μεσότης περὶ ὀργάς. *Miernosť je blízko hnevливosti. Pri tomto sa nebudem ďalej zdržiavať. Nasledujúce slová výborne opisujú túto strednosť. Ὁ μὲν οὖν ἐφ' οἷς δεῖ καὶ οἷς δεῖ, ὀργιζόμενος, ἔτι δὲ καὶ ὡς δεῖ καὶ ὅτε, καὶ ὅσον χρόνον, ἐπαινεῖται. Chce vyjadriť toto: „Chvála patrí tomu, kto sa hnevá primerane na veci či ľudí, ktorí si to zaslúžia, okrem toho s mierou, v príhodnom čase a tak dlho, ako sa patrí.“ Kto nevidí, že takto sa uvoľňuje uzda hnevливosti, proti ktorej píše Pavol: Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν.^{fff} „Hnevajte sa, ale nehrešte, nech slnko nezapadá nad vašim hnevom“? Ale Aristotelés stavia oproti tejto svojej cnosti Ὀργιλότητα, totiž *hnevливosti*, ktorá sa nepodrobuje onomu pravidlu, sčasti Ἀοργησίαν, ľahostajnosť neznalú hnevu, ktorú nazýva aj hlúpostou, a prízvukuje: οἱ μὴ ὀργιζόμενοι ἐφ' οἷς δεῖ, ἡλίθοι δοκοῦσιν εἶναι. Hovorí: „Tí, ktorí, sa kvôli spravodlivosti nehnevajú, sú hlúpi.“*

^{ddd} Etika Nikomachova IV, 9.

^{eee} Ibidem, 11.

^{fff} Ef 4, 26.

irascuntur stolidi sunt. Scilicet vindictae illi cupiditas, virtus est vitium contra et stoliditas iniuriarum oblivio.

§ XIV. Porro de *homeleticis*, quas vocat *virtutibus* recte clarus Vockerodtus^{ggg} censet: excogitatas esse a peripateticis officias istas ad commendandum vulgo, inque consuetudine familiari cum gratia iactandam, redactam in artis formam, impietatem adeo, ut peripatetica harum virtutum disciplina nihil aliud sit, quam adornatus improbae conversationis fucus. Nos singulas ob iter videamus.

Prima earum humanitas est egregiae virtutis vocabulum, rem enim haud adsecutus est Stagirites. Mediam collocat inter ἀρέσκειαν, *adsentationem et δυσκολίαν, morositatem*. Ἡ μέση τούτων (ἔξις) ἐπαινετή, καθ' ἣν ἀποδέξεται α δεῖ, καὶ ὡς δεῖ. *Medius*,^{hhh} inquit, *harum laudabilis est habitus secundum quem ea, quae digna sunt ad eum modum sicuti oportet laudamus iisque adsentimur*. Nescio, an hoc, quidquid est actionis recte humanitatem possis dicere. Equidem plane mihi persuadeo, verum esse illud beati Lutheri:ⁱⁱⁱ *Quantum in nobis manet humanitatis, tantum manet et mendacii et vanitatis*. Atque id quidem, si de humanitate Aristotelica volueris interpretari, eo minus contraibo, quo manifestius est, mendacii permultum vanitatis autem inesse ei plurimum. Succedit veritas, singulare virtutum omnium ornamentum, nisi falsam otiosamque ei notionem tribuisset philosophus. Enimvero totam in eo ponit, ne quis aut nimium de se loquatur aut parum, sed medius inter ἀλαζωνείαν καὶ εἰρωνείαν, iactantiam et dissimulationem duce philautia naviget.

^{ggg} Loco, quem supra citavimus.

^{hhh} Lib. IV. cap. XII.

ⁱⁱⁱ Tom. II. Ien[ae] Lat[ine], p. 159a.

Teda túžba po odplate je pre Aristotela cnosťou a, naopak, nerestou je hlúposť a zabudnutie na bezprávie.

§ XIV. Preslávnny Vockerodtus^{ggg} zasa správne súdi o cnostiach, ktoré nazýva homiletické, že boli vymyslené pod oným peripatetickým vplyvom, aby sa odporúčali pospolitému ľudu, a že v dôvernom priateľskom vzťahu sa má s pôvabom vystatovať bezbožnosť, je to bezbožnosť upravená do formy teórie tak, že peripatetická veda o týchto cnostiach nie je nič iné než prizdobené líčidlo hanebného spôsobu života. My sa na ne rad-radom zbežne pozrime.

Na prvom mieste medzi nimi stojí humanita, slovíčko pre vynikajúcu cnosť. Aristotelés sa však nedotkol jej vecnej náplne. Umiestňuje ju doprostred medzi ἀρέσκειαν – zaličavosť a δυσκολίαν – nevlúdnosť. Hovorí: Ἡ μέση τούτων (ἔξις) ἐπαινετή, καθ' ἣν ἀποδέξεται α δεῖ, καὶ ὡς δεῖ.^{hhh} „Uprostred týchto je chvályhodné správanie sa, podľa ktorého tie cnosti, ktoré si to zaslúžia v rámci miery, máme chváliť a s nimi súhlasiť.“ Nevie, či toto, nech ide o čokoľvek, môžeš správne nazvať ušľachtilosťou konania. Pravdaže sám som jednoznačne presvedčený, že je pravdivý tento výrok slávneho Luthe- ra: „Koľko ušľachtilosti v nás zotrúva, toľko aj klamu a márnosti.“ⁱⁱⁱ A tak, ak budeš chcieť vysvetliť, čo je humanita podľa Aristotela, o to menej budem protirečiť, o čo je zaiste zrejmejšie, že obsahuje premnoho klamu a prázdnoty. Nasleduje zmysel pre pravdu. Bola by to mimoriadna ozdoba všetkých cností, keby jej filozof neprisúdil klamlivú a ľahostajnú predstavu. Skutočne celý tento pojem založil na tom, aby nikto o sebe nehovoril ani priveľa, ani primálo, ale aby sa plavil v strede medzi ἀλαζωνείαν καὶ εἰρωνείαν, namyslenosťou a pretvárkou, ktorej vodkyňou je samolúbosť.

^{ggg} Na mieste, ktoré citujeme vyššie.

^{hhh} Etika Nikomachova 4, 12.

ⁱⁱⁱ II, 159.

Claudit gratiarum hunc chorum urbanitas damnatum illud in sacris litteris, Christianae consuetudinis, probrum. Verba philosophi sic habent.^{kkk} Οἱ μὲν οὖν τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλοντες, βωμολόχοι δοκοῦσιν εἶναι καὶ φορτικοί, - - - οἱ δὲ μήτ' αὐτοὶ ἂν εἰπόντες μεθὲν γελοῖον, τοῖς δὲ λέγουσι, δυσχεραίνοντες, αργοὶ καὶ σκληροὶ δοκοῦσιν εἶναι. οἱ δὲ ἔμμελῶς παίζοντες, Ευτράπελοι προσαγορεύονται, ὡς χαριέντες. Id est: *Qui in iocis excedunt, scurriles sunt ac molesti, qui vero neque ipsi iocantur, sed et iocantes moleste ferunt, agrestes existimantur atque duri. Concinne vero iocantes urbani salutantur atque faceti.* En tibi puerilis scurrilitatis ac petulantiae licentiam! Singulis Stagiritae verbis accurate expressam. Quid enim γελοῖα λέγειν, ἔμμελῶς παίζειν, χαριεντίζειν est aliud? Quam ridicula dicere pueriliter insanire et cum gratia nugari. Ut mirum sit ethicorum libellorum auctores ista non modo non observavisse, sed commodasse etiam. *Coli*, inquiunt, *debet haec virtus tamquam benevolentiae conciliatrix optima et pacis atque amicitiae observatrix.* Invito profecto atque reclamante Paulo,^{lll} divinissimo doctrinae moralis magistro. Gravissima eius est sententia: *Stuprum vero aut ulla obscaenitas aut avaritia, nequidem nominentur apud vos, ut sanctos decet.* Καὶ αἰσχιρότης καὶ μορολογία ἢ Ευτραπελία τὰ οὐκ ἀνήκοντα *aut turpitude aut stulta oratio aut urbanitas, quae de-decent, sed potius gratiarum actio.* Ita ille virtutem Aristotelicam male ab ethices ethicae doctoribus christianae inventuti commendatam in turpissimis et nefandis vitiis numerat. Quod reliquum est moralis doctrinae, id omne iustitiae nomine complectitur Aristoteles, in cuius notione excutienda, quam minutim quamque ieiune versetur, non est nostri instituti demonstrare.

^{kkk} Lib. IV. cap. XIV.

^{lll} Epheseos V, 3.4.

Tento hůf pŕovabov uzatvára elegancia. V posvátných spisoch bola odsúdená ako hanebnosť vo vzťahoch medzi kresťanmi. Slová filozofa znejú takto: Οἱ μὲν οὖν τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλοντες, βωμολόχοι δοκοῦσιν εἶναι καὶ φορτικοί, - - - οἱ δὲ μήτ' αὐτοὶ ἂν εἰπόντες μεθὲν γελοῖον, τοῖς δὲ λέγουσι, δυσχεραίνοντες, αργοὶ καὶ σκληροὶ δοκοῦσιν εἶναι. οἱ δὲ ἔμμελῶς παίζοντες, Ευτράπελοι προσαγορεύονται, ὡς χαριέντες.^{kkk} To je: „Tí, ktorí preháňajú v žartoch, sú šašovnia a na ťarchu, tí, ktorí ani sami nežartujú, ale ťažko znášajú tých, čo žartujú, sú pokladaní za neokrŕochaných a tupých. Avšak tí, čo žartujú primerane, sa tešia pozornosti ako ľudia vkusní a vtipní. Hľa neviazanosť detinského šašovstva a samopašnosti, presne vyjadrená v jednotlivých slovách Aristotela. Čo iné totiž je γελοῖα λέγειν, ἔμμελῶς παίζειν, χαριεντίζειν, než hovoriť žarty, detinsky sa bláznit a pŕovabne tárať hlúposti? Hoci je podivuhodné, že autori etických knížiek si toto nielenže nevšimli, ale aj si ich osvojili. Hovorila: „Patrí sa, aby sa táto cnosť pestovala ako najlepšia sprievodkyňa dobromyseľnosti a strážkyňa mieru a priateľstva.“ Pavol,^{lll} najslávnejší učiteľ morálnej náuky, nesúhlasí a hlasno protestuje. Veľmi závažná je táto jeho myšlienka: „Smilstvo a akákoľvek nečistota alebo lakomstvo nech sa medzi vami ani len nespomenú, ako sa patrí na svätých. Καὶ αἰσχιρότης καὶ μορολογία ἢ Ευτραπελία τὰ οὐκ ἀνήκοντα – ani mrzkosť, ani hlúpe reči a neprístojné žarty, lebo sa to nepatrí. Radšej nech sa spomína vzdávanie vďaky.“ A tak Pavol zaraďuje aristotelovskú mravnosť, nevhodne zverenú kresťanskej mládeži učiteľmi pohanskej morálky, medzi najhanebnejšie a najbezbožnejšie neresti. To, čo je zvyšné v morálnej náuke, to všetko Aristotelés zhrnul pod pojem spravodlivosť. Skúmať a demonštrovať obsah tohto výrazu, ako v detailoch a ako suchopárne sa správa, nie je naším zámerom ukázať.

^{kkk} IV, 14.

^{lll} Ef 5, 3 – 4.

Hoc monendum serio est in toto quantum quantum est systema-
te ethices Aristotelicae nullam pietatis seu officiorum in Deum vel
mentionem occurrere. Quod quidem sicuti profanum, si non plane
ἄθεον, philosophi animum prodit, ita meliora e scripturis et discipli-
na sanctiore doctos commonefacere potuerat, certe debuerat omnem
eius doctrinam moralem, revera nihil esse aliud, quam impietatem,
operosa diligentia in artis formam redactam.

§ XV. Atque isti quidem sunt extantiores *naevi ethicae*, quos tenui
adumbrasse pernicillo pretium operae duximus, ut si fieri possit, ma-
ture a fictis gentilium virtutibus, immo splendida sunt vitia ad veram
solidamque virtutem adolescentiam traducamus.

*Nihil enim potest christiano homini, (iuventuti christiana) pesti-
lentius tradi, quam philosophia moralis et decreta hominum, si ita tra-
dantur, ut credat, (credit vero incauta illa aetas) in his se recte incedere
coram Deo. Nam sic fiet, ut consiliis his innixus, quidquid contra se geri
viderit, iudicet, damnet, persequatur ac per hoc, crucem Christi repudiet
et viam Dei penitus contemnat, quae tunc optime et prosperrime habet,
quando sine ductu, sine consilio nostro vivimus ac velut per desertum et
invium Christum in columna ignis sequimur. Verba sunt beati Luthe-
ri nostri.^{mmm} Ergone, inquis, sapientiae et virtutis studium arcebis
a iuventute? Non ista Luthero, sed neque mihi est sententia. Ethni-
cas virtutes cum Christianis commutari volumus. Dixit pro Luthe-
ro Melanchthon,ⁿⁿⁿ graviter profecto et vere *Philosophicas*, inquit,
*virtutes deprecatur Lutherus, ita ut ex animo velit Christianas. Quodsi
pro stercore ducit Paullus eas virtutes, quas divina lege praeunte sibi**

^{mmm} Tom. II. Ien[ae] Lat[ine] p. 31a.

ⁿⁿⁿ Loco supra citato.

Toto však treba vážne pripomínať, že v celom systéme aristo-
telovskej etiky, nech je akýkoľvek, nevyskytuje sa žiadna zmienka
o zbožnosti alebo povinnosti voči Bohu. A to prezrádza, že zmýšľanie
filozofa je takpovediac svetské, ak nie úplne bezbožné. A tak mohol,
ba aj mal upozorniť učencov na to lepšie z Písem a posvätnieho
učenia a to, že celé jeho učenie o mravoch privedené svedomitou po-
zornosťou do vedeckej podoby nebolo v skutočnosti ničím iným než
bezbožnosťou.

§ XV. Toto sú zaiste tie nápadnejšie kazy pohanskej etiky, o ktorých
sme sa domnievali, že stojí za to, aby sme ich stručne načrtli tenkým
štetcom a podľa možnosti rýchlo odvedli mládež od fiktívnych cnos-
tí pohanov – lebo to sú vyložené neresti – a priviedli ju ku skutočnej
a pevnej mravnosti.

„Nič však nemôže byť kresťanovi, čiže kresťanskej mládeži odo-
vzdané ako nebezpečnejší mor než morálna filozofia a filozofické
zásady ľudí, ak sa podáva, aby veril (vskutku tak verí tento nechrá-
nený mladý vek), že s nimi správne kráča pred Božiu tvár. Lebo tak
sa stane, že opierajúc sa o tieto rady, odsúdi, zapudí a zaženie čokoľ-
vek, čo sa bude zdať, že smeruje proti nemu. A v dôsledku toho bude
zamietat Kristov kríž a hlboko opovrhovať cestou Pána, ktorá je tou
najlepšou a najpriaznivejšou vtedy, keď žijeme bez vedenia, bez náš-
ho uvažovania a nasledujeme Krista cez púšť a cesty-necesty, akoby
v ohnivom stĺpe.“^{mmm} Toto sú slová nášho blaženého Luthera: „Hovo-
ríš teda, že zabrániš mládeži v štúdiu múdrosti a cnosti?“ Táto myš-
lienka nepochádza od Luthera, ale nie je ani moja. Chceme namiesto
kresťanských cností zaviesť pohanské? Melanchton to povedal za Lu-
thera. Povedal to skutočne vážne a pravdivo: „Luther sa domáha fi-
lozofických cností tak, že úprimne z duše chce, aby boli kresťanské.

^{mmm} II. zväzok, 31.

Pharisaeus pararat, quanto minus morabitur Lutherus, philosophicum illud decorum et philosophicos mores, quos si Christianus esses, parcius certe laudares. Atque hoc illud est, hoc illud est, Principes! Philosophando Evangelium obscuratum est, καὶ καταβραβευθῆναι τὸν περούσιον Χριστοῦ λαόν. Nec minus impium est, quod philosophiam foedissimum vitiorum seminarium, expultricem vitiorum nuncupas. Neque enim patiar, in Christiana caussa, premi me Ciceronis auctoritate, quo te tueri fortassis possis, quod eius verba recensueris. Et insanas hoc genus ac scenicas philosophiae laudes, utinam ignorarent, qui Christum profitentur.

*Haec optimis illis viris, mens hoc consilium fuit. Quod qua fronte ponere migravere possimus, qui repurgatam eorum laboribus atque periculis, doctrinam amplectimur, non equidem adsequor. Obiicies porro, sed barbariei tamen, ita si ineatur ratione via praestruetur aperieturque ianua ignorantiae in scholas Christianas postliminio introducendae. At enim vero, ne hoc quidem velim! Dicam tamen, quid sentiam, rotunde, neque dissimulate confessione cl[ari] Vockerodti,^{ooo} in rem meam versa, qui de philosophiae studio generatim: *Egi, inquit, sub ductisque rationibus omnibus existimo, doctrinae illud genus, quod philosophia vulgo adpellatur et a reliquis artibus seu ita dictis facultatibus distinguitur in parte sapientiae non esse ponendum, nec divinis litteris, quod vulgo perperam creditur, nec menti humanae lumen, moribusque depravatis remedium adferre ac ideo pro veri rectique**

^{ooo} Consulatione X. de studiorum delectu speciatim de philosophiae pretio, usu et abusu. § 39, p. 231.

A ak Pavol pokladá tieto cnosti za hnoj, ktorý si pripravil farizej, keď predriekaval božský zákon, o koľko menej sa to bude Luther zdráhať povedať o onej filozofickej ozdobnosti a filozofických mravoch, ktoré, keby si bol kresťan, chválil by si oveľa skúpejšie.ⁿⁿⁿ A toto je ono, toto je ono, vznešení! Evanjelium bolo zatemnené filozofovaním, καὶ καταβραβευθῆναι τὸν περούσιον Χριστοῦ λαόν. Kristov ľud bol súdený. A nie je ani viac zbožné, že filozofiu, štepnicu najhanebnejších chýb, vyhlasuješ za vyháňačku hriechov. A tak v súvislosti s kresťanstvom nenechám sa utláčať ani Cicerónovým vzorom, ktorým sa azda môžeš ochrániť, pretože si sa držal zoznamu jeho slov. A kiež by tí, ktorí verejne ohlasujú Krista, nepoznali takéto bláznivé a divadelné chvály filozofie.“

Takto zmýšľali najlepší muži, takéto mali názory. Nie celkom rozumiem, do akej hlavy taký názor môžeme položiť alebo presťahovať my, tí, ktorí sme si osvojili, že ich učenie je očistené od námah a nebezpečenstiev. Ďalej budeš namietat: Ak sa vstúpi na túto cestu, otvorí sa takto cesta ku barbarstvu a brána k nevedomosti, ktorá sa vzápätí vovedie do kresťanských škôl. A určite to nie je to, čo si želám! Predsa poviem, čo si myslím zaobalene, nezatajene upravujúc na ten účel vyznanie slávneho Vockerodta,^{ooo} ktorý vzhľadom na štúdium filozofie všeobecne hovorí: „Domnievam sa pod vplyvom všetkých rozumových dôkazov, že tento druh náuky, ktorý sa všeobecne nazýva filozofia a podľa ostatných teórií alebo, takpovediac, schopností sa rozlišuje, netreba klásť do oblasti múdrosti. A že neprináša nič, ani pre Božie písmá, v čo ľud nesprávne verí, ani svetlo do ľudskej mysli

ⁿⁿⁿ Vyššie citované miesto.

^{ooo} Uvažovanie o voľbe štúdia, najmä o cene, úžitku a zneužívaní filozofie X, § 39, 231.

disciplina, christianis digna non esse habendum et temere venditandum. Nequaquam tamen contemnendum vel e censura artium, quibus ad publica Ecclesiae et Reipublicae munera praeparantur adolescentes, excludendum esse, nec magis iis, qui pro statu temporum, praesentium, eruditorum munere fungi velint, eius cognitionem negligendam, quam quibus sub Turcici tyranni imperio degendum est, linguam Turcicam. Agnoscent hoc mecum, quibuscunque veri rectique disciplina ex sanctiore institutione innotuit et tam audacter profitebuntur, quam pertinaciter negaturi sunt divinius litteraturae expertes.

Hactenus ille. Proinde rebus ita comparatis subigenda est adolescentiae mens ab ineunte aetate, verae virtutis cognitione atque studio, quod coelestis sapientia tradit, impertiturque omnibus, qui se disciplinae eius totos permittunt, neque iugum subire gravantur. Postea praeparato instructoque viribus gratiae, animo, haud negligenda est, virtutum ethnicarum contemplatio praesertim nostra hac aetate ultra ethnicam peccandi licentiam, impia et effreni, cui tam est sancti castigatione moris exercitium oneri, quam fuit olim, primis illis christianis gentilis impietas.

Nimirum^{PPP} *pervestiganda sunt veterum monumenta et conquirenda sapientium scita de odio et contemtione sui, humilitate gloriae vanitate, munditie, nec non examine conscientiae, de vitanda voluptate et de contemnendis divitiis, de perferendis, de diligendis aliis, tamquam nobis ipsis de maleficiis, benefactis rependendis, de fugienda communi vita et rebus mundanis.*

^{PPP} Verba iterum sunt cl[ari] Vockerodti Consult[at]ione] XXVI. § 7, p.450.

a liek do pokrivených mravov. A preto ju netreba pokladať za náuku o pravdivom a spravodlivom, ktorá je hodná kresťanov na skúmanie a nerozvážne ponúkание. Jednako však nie je na to, aby sa ňou opovrhovalo, ani sa nemá odstrániť podľa hodnotenia umení, v ktorých sa do verejných úradov Cirkvi a štátu pripravujú mladí ľudia. A ani tí z učencov, ktorí chcú za súčasných pomerov zastávať úrad, nemajú jej poznanie zanedbávať viac ako tí, ktorí sa musia učiť turecký jazyk, pretože žijú pod nadvládou tureckého tyrana. Budú to so mnou uznávať ľudia, ktorým sa náuka o pravdivom a správnom stala známou z posvätnej ustanovizne, a budú ju vyučovať tak smelo, ako zanovito ju budú negovať tí, čo sú nevzdelaní v posvätnej spisbe.“

Potiaľ citát. Keď si teda veci zosumarizujeme, má sa zmýšľanie mládeže podrobovať od najútlejšieho veku poznávaniu a štúdiu pravej mravnosti. Sprostredkúva ho nebeská múdrosť a udeľuje sa všetkým, ktorí sa naplno zverujú jej náuke a ktorým nepadne ťažko brať na seba jarmo. Potom, keď je už duša pripravená a vystrojená silami milosti, nemá sa zanedbávať ani skúmanie pohanských cností. Platí to predovšetkým v tejto našej bezbožnej a bezuzdnej dobe, ktorá v páchaní hriechov prekonáva svojvôľu pohanov, takže cvičiť sa vo svätej a skrotenej morálke je jej na ťarchu rovnako, ako bola kedysi prvým kresťanom na ťarchu bezbožnosť pohanov.

Zaiste treba dôkladne preskúmať pamiatky antickej literatúry a vyhľadávať výroky múdrych o nenávisti voči sebe a pohrdaní sebou, o pokore, o márnosti slávy, o čistote vnútra, a najmä o spytovaní svedomia, o potrebe vyhýbať sa žiadostivosti, o opovrhovaní bohatstvom, o znášaní utrpenia, o potrebe milovať bližných ako seba samých, o zločinoch, o potrebe odmien za dobrodenia, o úniku z obyčajného života a o svetských veciach.^{PPP}

^{PPP} Tieto slová sú opäť od slávneho Vockerodta, Úvahy XXVI, § 7, s. 450.

Enimvero, amens fit, oportet, saltem ignarus antiquitatis, qui negare ausit multa praeclare et dixisse priscos illos sapientes et egisse etiam,⁹⁹⁹ quae si cum Christianorum componantur moribus, eo maiorem virtutis merebuntur opinionem, quo profligatior hodie plerorumque christianorum vita est. Hac autem istiusmodi observatione et diligentia tantum abest, ut corrumpantur iuventutis animi, ut redantur potius verae virtutis multo cupidores, si moniti fuerint, quibus naevis, optimi quique gentilium actus laboraverint. Quod si monstrare voluerit, sicuti debet omnino, magister et ipse, nam ita oportet verae virtutis studiosus, suoapte agnoscent bonae mentis adolescentes, quid discriminis intersit, inter christianam ethnicam virtutem.

Non fert praefationis mensura, quam supergressi sumus, ut reliquos, *ethices ethnicae*, usus, recenseamus. Maximus iste fuerit, agnovisse naturam sibi relictam, morali gentilium doctrina,¹⁰⁰⁰ Aristotelis

⁹⁹⁹ Summatim, quae huius generis sunt, congegit Daniel Huetius in *Alnetanis Quaest[ionibus]*.

¹⁰⁰⁰ Egregie, de Peripateticis, eloquentissimus Patavinorum orator, Iacobus Facciolatus, in *Orat[ione] ad Ethica*, p. XIV., XV. donec, inquit, ad academicos et peripateticos ventum est, qui magis aliquanto ad humanitatem accederent, sed tamen philosophi essent. Nomen hoc tam serium ac grave iam apud omnes fide laborat, quod tota philosophia litibus ac contraversiis implicata, cultores suos factionibus addicat, pugnaces faciat, acerbos, acres, redarguendi cupidos per abstrusa et difficilia admirationem sectantes. Ac si officia disputandi causa discerentur, isque optime moratus esset, qui subtilissime de moribus diceret, non esset ab his (peripateticis) discedendum, qui in omnes humanas adfectiones acutissime penetrant, multiplicique divisione rerum ac distributione, minimas quaeque differentias, persequuntur. Sed cum omnis huiusmodi disputatio ad actionem referri debeat, non video tam minuta subtilitas, quid valent ad hominum animos permovendos etc.

Zaiste by musel byť blázon alebo aspoň úplný nevzdelanec v antike, kto by si trúfal tvrdiť, že oní pradávni mudrci nepovedali veľa vecí výborne alebo ich dokonca aj výborne nevykonali. Ak sa zosúladi s kresťanskými mravmi, o to väčšie uznanie si budú zaslúhovať, o čo ničomnejší je dnes život väčšiny kresťanov.⁹⁹⁹ Pri takejto starostlivosti a takejto svedomitosti sa zďaleka neskazia duše mladých, ba skôr naopak, pocítia ešte väčšiu túžbu po pravej mravnosti, ak budú upozornení na to, akými kazmi trpeli ešte aj tie najlepšie skutky pohanov. Pretože ak bude učiteľ chcieť – ako je vlastne povinný aj samotný prívrženec pravej cnosti, lebo tak sa patrí – mladí ľudia dobrej mysle si budú brať sami od seba na vedomie, aký je rozdiel medzi cnosťou kresťanskou a pohanskou.

Miera predhovoru, ktorú sme už beztak prekročili, neznesie, aby sme sa prehľadne zaoberali aj o ostatnými úžitkami z pohanskej etiky. Najväčší však bude tento: uznať, že prirodzenosť ponechaná iba na seba nielenže sa nezlepšuje, hoci to tvrdí učenie pohanov¹⁰⁰⁰ o mravnosti,

⁹⁹⁹ V hlavných bodoch zhromaždil fakty tohto druhu Pierre Daniel Huet v spise *Alnetanské otázky*.

¹⁰⁰⁰ Výborne hovorí o peripatetikoch výrečný hovorca Padovčanov Jakub Facciolato v diele *Etické úvahy*, s. 14 – 15: „dokiaľ sa neprišlo k akademikom a peripatetikom, ktorí sa o niečo viacej priblížili k ľudskosti, ale napriek tomu by boli filozofmi. Toto meno, také vážne a dôležité, už u všetkých trpí na dôveryhodnosť, pretože celá filozofia, zapletená do sporov a škriepok, zaraďuje tých, ktorí ju pestujú, do jednotlivých smerov, robí z nich ľudí bojovných, bezohľadných, nekompromisných, bažiacich po usvedčovaní, ženúcich sa za obdivom v odťažitých a zložitých otázkach. A keby sa učilo o povinnostiach len kvôli diskusií a najlepšie by obstál ten, kto by hovoril o mravoch najpodrobnejšie, potom by bolo neradno odísť od nich (= od peripatetikov), pretože oni najbystrejšie prenikajú do všetkých ľudských afektov a mnohonásobným delením problematiky a zatriedovaním postihujú aj tie najmenšie rozdiely. Ale ak by sa mala celá táto debata presmerovať do činov, nevidím, aký vplyv na motivovanie ľudí by mala taká punktičkárska dôslednosť.“

in primis non modo non emendari, sed subinde deteriorem quoque reddi et maiorum capacem vitiorum. Profecto enim fateor atque etiam profiteor ac prae me fero, *primi praecepti* explicationem, quam b[eatus] Lutherus tribus, quod aiunt, verbis complexus est *Debemus Deum supra omnia timere, diligere et illi confidere*, plus ad virtutem producendam, si gratia Evangelii accedat, momenti habere, quam omnes *Nicomacheorum, officiorum Ciceronis, Senecae, Epicteti, M. Aurelii Antonini Philosophi*, aliorumque libros, magna obtinendae virtutis opinione lectos hucusque ac venditatos.^{sss}

§ XVI. Ne igitur ignores, Lector Benevole! Quid me permoverit, ut divinissima, quae vides, scripta, *Ethices Davidico-Salomoneas* vocabulo insignita, iuventuti commendarem, sic habe. In eam spem, neque id sine ratione erectus sum, fore, ut ex eorum lectione assidua et cum studio precum coniuncta vera solidaque virtus tenerae isti aetati ingeneretur, certius, iuxta et salutaris, quam si sexcentos ethnicorum de virtute libros memoria devoraret. Subscribo enim nec gravate adsentior, disertissimo Lactantio,^{ttt} doctrinam coelestem ethnicorum praeceptionibus praeferenti commendantique divinissimam eius ad subeundos animos mutandosque in melius efficacitatem.

Quod illi, inquit, poscente natura, faciendum esse senserunt, sed tamen, neque ipsi facere potuerint, neque a philosophis fieri posse viderunt, sola haec efficit doctrina coelestis, quia sola sapientia est. Illi scilicet

^{sss} Idem, eadem orat[io] p. XVIII. Si res, non ex specie et magnitudine, sed ex usu iudicandae sunt, pluris Phoedri opusculum, quam decem ipsi ad Nicomachum libri et sexcenta volumina ad eorum interpretationem scripta, non meo quidem quod video, quam leve sit, sed multorum sapientum iudicio, aestimari debet. Ita ille Aristotelis ethica, optimo iure infra Aesopi fabulas, habet.

^{ttt} Lib. III. cap. XX. p. m. 163.

a predovšetkým Aristotelés, ale zavše sa stáva aj horšou a schopnou väčších nerestí. So všetkou zodpovednosťou totiž vyhlasujem a potvrdzujem, ale aj verejne upozorňujem na to, že vysvetlenie prvého pravidla, ktoré blažený Luther zhrnul, ako sa hovorí, do pár slov, že totiž máme Boha ctíť nadovšetko, milovať ho a dôverovať mu, lepšie vedie k cnosti, ak sa k tomu pridá milosť Evanjelia, než všetky *Nikomachove etiky*, Cicerónove *Povinnosti*, knihy Senekove, Epiktetove či Marka Aurelia Filozofa alebo iných autorov, ktoré ľudia čítajú a doteraz sa predávajú, lebo všeobecne vládne presvedčenie, že vedú k dosiahnutiu cnosti.^{sss}

§ XVI. Teda dobre si uvedom, láskavý čitateľ, čo ma priviedlo k tomu, aby som odporúčal mládeži skutočne božské spisy, ktoré vidíš pod nadpisom *Dávidovsko-šalamúnovská etika*, zapamätaj si toto. Posilnila ma nádej, a to nie bezdôvodne, že ich usilovným čítaním spojeným s horlivosťou modlitieb sa etika v tejto krehkej generácii vžije spoľahlivejšie a zároveň osožnejšie, než keby hltali a zapamätávali si šesťsto kníh o cnosti z pera pohanov. Podpisujem sa pod výrok výrečného Lactantia^{ttt} a bez ťažkostí s ním súhlasím v tom, ako uprednostňoval nebeskú náuku pred pohanským návodom a ako odporúčal jej božskú účinnosť v prenikaní do ľudského vnútra a v zmene človeka k lepšiemu.

Hovorí: „To, čo oni cítili, že to treba konať, lebo to požaduje príroda, ale napriek všetkému ani sami nevládali robiť a videli, že to nebude ani v silách filozofov, to spôsobuje výlučne táto nebeská náuka,

^{sss} Ten istý v tej istej reči, s. 18. Ak treba veci posudzovať podľa ich vonkajšieho vzhľadu a veľkosti, ale nie podľa úžitku, potom podľa úsudku nie môjho, ale mnohých múdrych treba Phaetrovo dielko oceňovať vyššie ako desať kníh Nikomachovi a šesťsto zväzkov, ktoré boli napísané ako ich výklad. Tak spomenutý rečník pokladá Ezopove bájky plným právom za hodnotnejšie než Aristotelove etické spisy.

^{ttt} III, 25, s. 163.

persuadere cuiquam potuerunt, qui nihil persuadent etiam sibi aut cuiusquam cupidates oppriment, iram temperabunt, libidinem coercebunt, cum ipsi cedant illis vitiis et fateantur plus valere naturam. Dei autem praecepta, quia et simplices et vera sunt, quantum valeant in animis hominum, quotidiana experimenta demonstrant. Da mihi virum, qui sit iracundus, maledicus, effraenatus, paucissimis Dei verbis, tam placidum, quam ovem reddam. Da cupidum avarum, tenacem, iam tibi eum liberalem dabo et pecuniam suam plenam manibus largientem. Da timidum doloris ac mortis, iam cruces et ignes, periculum omne et taurum contemnet. Da libidinosum, adulterum, ganeonum, iam sobrium, castum, continentem videbis. Da crudelem et sanguinis adpetentem, iam in veram clementiam furor ille mutabitur. Da iniustum, insipientem peccatorem, continuo et aequus et prudens et innocens erit, uno enim lavacro, malitia omnis abolebitur. Tanta divinae sapientiae vis est, ut in hominis pectus infusa, matrem delictorum, stultitiam, uno semel impetu expellat, ad quod efficiendum, non mercede, non libris, non lucubrationibus opus est. Gratis ista fiunt, facile, cito, modo pateant aures et pectus sapientiam sicut. Et post pauca: Num quis haec philosophorum aut unquam praestitit aut praestare, si velit, potest? Qui cum aetates suas in studio philosophiae conferant, neque alium quemquam, neque se ipsos, si natura paullulum obstat, possunt facere meliores. Itaque sapientia eorum, ut plurimum efficiat, non excindit vitia, sed abscondit. Pauca vero Dei praecepta, sic totum hominem immutant et exposito vetere novum reddunt, ut non cognoscas eundem esse.

Haec, cum sit verbi divini ad immutandos penitus hominum etiam perversissimorum animos, efficacia, rectius et via compendiosiore,

ktorá jediná je múdrostou. Oni veru boli schopní presvedčiť kohokoľvek, ale seba vôbec nepresviedčajú, alebo budú vedieť potláčať túžby kohokoľvek, budú mierniť jeho hnev, budú krotiť zmyselnosť, zatiaľ čo sami oným vášňam ustupujú a priznávajú, že príroda je silnejšia. Ale aký vplyv na ľudské mysle majú Božie prikázania, pretože sú aj jednoduché aj pravdivé, ukazujú každodenné skúsenosti. Daj mi muža, ktorý je prchký, nadáva, nemá zábrany a ja z neho pomocou pár Božích slov urobím muža pokojného ako ovca. Daj mi chtivého lakomca a držgroša, vzápätí ti ho dám ako človeka štedrého a plným priehrstím rozdáajúceho svoje peniaze. Daj mi niekoho, kto sa bojí bolesti a smrti, a on čoskoro bude pohádzať šibenicom, ohňami, všetkými skúškami múk vrátane medeného býka. Daj mi zmyselníka, cudzoložníka, hýrivca a čoskoro uvidíš človeka zdržanlivého, mravného, schopného sa ovládať. Daj mi človeka ukrutného a krvilačného, čoskoro sa zmení jeho zúrivosť na pravú láskavosť. Daj mi nespravodlivého, nerozumného, hriešnika a bude z neho sústavne aj spravodlivý aj rozumný aj nevinný. Lebo jediným kúpeľom sa odstráni všetko zlo. Taká veľká je sila božskej múdrosti, že ak je vliata do ľudského srdca, vyháňa odrazu jediným náporom hlúposť, matku hriechov. Na dosiahnutie tohto účinku nie je potrebný ani poplatok, ani knihy, ani vedecké štúdie. Deje sa to zdarma, ľahko, rýchlo: iba uši musia byť otvorené a srdce musí cítiť smäd po múdrosti.“ A potom Lactantius stručne zhrňuje: „Vari by to mohol urobiť niekto spomedzi filozofov? A ak by aj mohol, chcel by to urobiť? Hoci filozofi venujú celý svoj život štúdiu filozofie, nie sú schopní spraviť lepšími ani nikoho iného, ani seba, ak sa im príroda čo i len trocha postaví do cesty. A tak ich múdrosť, hoci toho vie urobiť veľa, nevyháša neresti, ale ich ukrýva. Zato pár Božích prikázaní stačí: natoľko zmenia človeka a po zanechaní starého ho urobia novým, že by si nepoznal, že ide o toho istého.“

Teda účinnosť Božieho slova na hĺbkovú zmenu ľudských myslí, a to aj tých najzvrátenejších, je taká veľká, že priamejšie a kratšou

magisque certa ac salubri ad virtutem connitetur, qui se coelesti sapientiae formandum reformatumque flexa ad obsequium voluntate totum permiserit.

Dum vero libellos istos, ethicae nomine inscribo, non sum in ea sententia, quasi moribus tantum corrigendis divinus spiritus eos destinaverit. Amplior illorum et scopus et usus est, quam ut^{uuu} intra moralis doctrinae cancellos concludi possit aut debeat, nam et de Christo servatore generis humani vaticinantur disertissime et reliqua doctrinae christianae capita, articulos fidei vocamus, ubertim promunt ac copiose. Interim nemo temere inficias ibit, ita haec omnia facere, divina illa scripta, nam de Θεοπνεύστοις loquor, ut subinde ad corrigendos hominum mores respiciant atque divinam sapientiam coelo quasi deductam in hominum consuetudinem et regendos eorum actus, advocent ac praecipue adolescentiae magistram sistant commendentque: Salomo in primis, qui fluxam vagamque per vanissimas cupiditates mentem iuvenilem suo sive exemplo, sive malo ad timoris divini sensum revocat subinde et reducit hinc praemia virtutum designans, illinc vitiorum commonstrans tristes exitus atque poenas. Quapropter animum induxeram, ut indices concinnarem moralis doctrinae, quae iisdem istis libellis continetur, sed propositum illud, partim operarum festinatio intervertit, partim metus, ne volumen in maius excrescat, quam quod manibus commode versari possit. Illud fortassis haud sine culpa factum credent aliqui, quod interpretationem delegerim Castellionis, pridem summis viris ob latinitatis superstitiosam consecrationem notatam. Sed enim vero, quemadmodum aberrationes, si quae sunt, sicuti sunt omnino boni

^{uuu} Notavit ideo celeberr[imus] Ioh[annes] Franciscus Buddeus, Gabrielem Naudaeum Prolegom[ena] Theolog[iae] Moralis § XVI. aster[isco] quarto, p. 10 iniecta aliorum quoque auctorum, qui huc pertinent mentione.

cestou, ba cestou spoľahlivejšou a zdravšou sa prepracováva k cnosti ten, kto skloní svoju vôľu k poslušnosti a celý sa zverí nebeskej múdrosti, aby ho formovala a pretvárala.

Hoci v názve týchto knižiek stojí pomenovanie Etika, nie som toho názoru, že by ich Boží duch určil výlučne na nápravu mravov. Ich cieľ a úžitok je oveľa väčší,^{uuu} než aby sa dal alebo mal zavrieť za mreže náuky o morálke. Ohlasujú totiž veľmi výrečne Krista, záchrancu ľudstva, a predstavujú hojne a štedro aj ďalšie body kresťanskej náuky, ktoré voláme článkami viery. Medzitým nebude nikto nerozvážne popierať, že toto robia všetky ony božské spisy. Lebo ja hovorím o spisoch Bohom inšpirovaných (Θεοπνεύστοις), ako zavše prihliadajú k náprave ľudských mravov a Božiu múdrosť takpovediac odvedenú z neba privolávajú do ľudskej obvyčajne na usmerňovanie ich činností, no najmä aby Božiu múdrosť pred mládež postavili ako učiteľku a odporúčali ju. Predovšetkým Šalamún, ktorý svoju mladícku myseľ, roztekanú a blúdiacu po naskrze prázdnych túžbach, podchvíľou povoláva späť k citu bázne pred Bohom, či už silou svojho príkladu, alebo nešťastia, a aj ju privádza späť, keď jej na jednej strane ukazuje odmenu za mravnosť, na druhej zase smutné konce nerestí a tresty. Preto som si pôvodne zaumienil, že zostavím indexy poučiek o mravnosti, ktoré sú v spomenutých knihách obsiahnuté, ale do vytýčeného cieľa zasiahlo šťastie urýchlené dokončovanie prác, šťastie obava, aby sa zväzok nerozrástol do priveľkého objemu, takže by sa v ňom potom nedalo pohodlne listovať. Niektorí budú azda veriť, že som urobil chybu, ak som zvolil Castellionov preklad, ktorý zaregistrovali už dávno vynikajúci muži pre jeho až pietne lipnutie na správnej latinčine. Ale tak, ako si neosvojujem pomýlenia onoho

^{uuu} Preto slávny Johann Franz Buddeus kritizoval Gabriela Naudaea, *Úvod do morálnej teológie*, § XVI., 4. hviezdička, s. 10, pričom sa zmienil aj o iných autoroch, ktorí sa venujú týmto otázkam.

illius viri, meas non facio, ita editione hac istud volo, ut etiam divina legendo adsuescat tenera aetas, castae atque intemeratae latinitati, quam adulto more per senticeta gentilium auctorum cum bonae mentis, si non iactura, saltem eius periculo studiose consecatur, rerum divinarum cognitione aut neglecta penitus aut male reiecta in tempus aliud suis iterum illecebris transmittendum.

Haec instituti excusatio oppido aequissima, si locum nequiverit habere apud vulgus carpendi avidum, solabor me recte facti conscientia. *Non ego ventosae plebis suffragia venor.* Quod reliquum est numen aeternum supplex per Christum veneror, ut destinatio haec mea vergat in nominis Divini gloriam magis magisque amplificandam promovendamque iuventutis salutem et veram beatitatem. Ita faciat Deus! Scribebam Pisonii, MDCCXXIV. IV. Kal[endis] Augusti.

dobrého muža, ak tam vôbec nejaké sú, ako to už s omylmi býva, tak týmto vydaním chcem dosiahnuť aj to, aby si mladá generácia pri čítaní náboženskej spisby zvykala na čistú a nepoškvrnenú latinčinu. Tú si mládež osvojuje podľa obyčaje dospelých cez nástrahy pohan-ských autorov, čo prebieha s nemalým ohrozením dobrého zmysľania, ak už nie s jeho vyloženou ujmou, pričom poznanie božských vecí buď naskrze zanedbáva, alebo nešťastne odkladá s tým, že ho treba presunúť na iný čas. To znova prináša vlastné nástrahy.

Ak toto ospravedlnenie môjho rozhodnutia, ktoré je nanajvýš nezaujateľé, nebude schopné zapôsobiť na pospolitý ľud, ktorý priam dychtí po kritizovaní, budem sa utešovať aspoň vedomím dobre vykonanej práce. *Ja totiž nelovím prchavú priazeň nestálych davov.*⁷ Zostáva mi iba prejavíť úctu večnému božstvu ako prosebník skrze Krista, aby toto moje snaženie obrátil na slávu Božieho mena, ktorá sa má šíriť viac a viac, na rozvíjanie dobra mládeže a na pravú blaženosť. Nech tak učiní Boh. Napísal som v Prešporke, 29. júla 1724.

⁷ Horatius, Listy I, 19, v. 37.

EDIČNÁ POZNÁMKA

Slovenský preklad Belovho predhovoru diela Dávidovsko-šalamúnska etika sme publikovali v roku 2017 v Antológii dejín etického myslenia na Slovensku I.¹ Na nasledujúcich riadkoch bolo našim zámerom poskytnúť čitateľovi modernú bilingválnu latinsko-slovenskú edíciu Belovho predhovoru, ktorá rešpektuje všetky očakávania odbornej verejnosti.

V práci sme vychádzali z latinského vydania diela *Ethica Davidico-Salomonea sive Psalmi Davidis Salomonis Proverbia et Ecclesiastes. Quibus accesserunt Liber Sapientiae atque Siracidis ex interpretatione Sebastiani Castellionis. In usus iuventutis edidit et De naevis ethices ethnicae praefatus est Matthias Belius* z roku 1724, ktoré vyšlo v Lipsku v kníhtlačiarňi Samuela Benjamína Walthera. Pri prepise latinského textu sme sa rozhodli rešpektovať tieto transkripčné pravidlá:

- v texte sme eliminovali majuskulu, pričom písanie veľkých písmen sme ponechali pri vlastných menách a ich odvodeninách a na začiatku viet;
- interpunkciu sme upravili podľa súčasných platných pravidiel členenia textu vychádzajúcich zo slovenskej gramatiky;
- dôsledne rozlišujeme hlásku u/v;
- zachovali sme celý, pomerne hutný poznámkový aparát;

¹ KARABOVÁ, Katarína: Dávidovsko-šalamúnska etika čiže Dávidove žalmy, Šalamúnove príslovie a Kazateľ, ku ktorým sa pripája kniha Múdrosti a Sirachovcova kniha / podľa výkladu Sebastiána Castellona k úžitku mládeže vydal a o myloch pohanskej etiky úvodné slovo napísal Matej Bel. Lipsko, v roku 1724. Vytlačené u Samuela Benjamína Walthera. Preložila Katarína Karabová. In: *Antológia dejín etického myslenia na Slovensku I.* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2017, s. 360 – 387.

- poznámkový aparát v texte je rozčlenený na komentáre prekladateľky (označené číslom) a autorské Belove notície (označené písmenami abecedy);
- grécky text, ak sa v príhovore vyskytol, sme prepísali v alfabete a v tejto podobe sme ho ponechali aj v slovenskom preklade;
- všetky skratky v texte rozpisujeme okrem biblických skratiek a skratiek v odkazoch na literatúru (lib. – liber, cap. – caput, p. – pagina, tom. – tomus, u. ult. – ut ultra a pod.);
- miesta písané kurzívou sme zachovali;
- zachovali sme Belove členenie predhovoru na paragrafy, ale pre lepšiu orientáciu sme dlhšie časti delili na odseky.

BIBLIOGRAFIA

- Antológia dejín etického myslenia na Slovensku (do konca 18. storočia). Ed. Vasil Gluchman. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2017. 424 s.
- BELIUS, Matthias: *Ethica Davidico-Salomonea sive Psalmi Davidis Salomonis Proverbia et Ecclesiastes. Quibus accesserunt Liber Sapientiae atque Sira- cidis ex interpretatione Sebastiani Castellionis*. In *usus iuventutis edidit et De naevis ethices ethnicae praefatus est Matthias Belius. Praefatio edito- ris*. Lipsiae, apud Samuel Benjamin Waltherum, 1724.
- ČÁKY, Milan: Pietizmus v politickom myslení na Slovensku (do synody v Ružom- berku v roku 1707). In: *Slovenská politologická revue*, 3/2006, s. 1 – 24. Do- stupné online: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=125263> [cit. 2019-08-31]; http://sjps.fsvucm.sk/Articles/06_3_3.pdf.
- ĎUROVIČ, Ján: Slovenský pietizmus. In: *Historica Slovaca III-IV*, roč. 1945 – 46, s. 165 – 201.
- GLUCHMAN, Vasil a kol.: *Dejiny etického myslenia na Slovensku (do začiatku 19. storočia)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2017. 253 s.
- GLUCHMAN, Vasil: Pious aspects in the ethical and moral views of Matthias Bel. In: *History of European Ideas*, vol. 39 (6), s. 776 – 790. Dostupné online: https://www.researchgate.net/publication/271568788_Pious_Aspects_in_the_Ethical_and_Moral_Views_of_Matthias_Bel [cit. 2019-08-31].
- HAMADA, Milan: *Zrod novodobej slovenskej kultúry*. Bratislava: Slovac Aca- demic Press, 1995. 344 s.
- HORÁNYI, Alexius: *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis noto- rum*. Pars I. Viennae: Impensis Antonii Loewii, Bibliopolae Posoniensis, 1775. 741 s.
- HRUŠKOVIČ, Samuel: *Vlastný životopis*. Preložil J. Vilikovský. Liptovský Svätý Mikuláš, 1943. 139 s.
- JURÍKOVÁ, Erika: Belove Vedomosti vo svetle súčasných poznatkov. In: *Sondy do Belových Vedomostí o súvekom Uhorsku*. Sambucus. Supplementum II. Trnava: Filozofická fakulta, 2010, s. 13 – 21.
- KARABOVÁ, Katarína: *Dávidovsko-šalamúnska etika čiže Dávidove žalmy, Šalamú- nove príslovie a Kazateľ*, ku ktorým sa pripája kniha Múdrosti a Sirachovcova

- kniha / podľa výkladu Sebastiána Castellona k úžitku mládeže vydal a o omyloch pohanskej etiky úvodné slovo napísal Matej Bel. Lipsko, v roku 1724. Vytlačené u Samuela Benjamína Walthera. In: Antológia dejín etického myslenia na Slovensku I. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2017, s. 360 – 387.
- KINCSES, Katalin Mária: Ethnic and religious tolerance. The reaction to Rakoczi's uprising in the works by Matej Bel. (Etnická a náboženská tolerancia. Ohlas Rákociho povstania v dielach Mateja Bela.) In: Historický časopis, 02/2011, s. 313 – 330.
- KOLLÁROVÁ, Ivona: Vydavatelia v 18. storočí: Trilógia k dejinám typografického média. Bratislava: VEDA, 2006. 182 s.
- Listy Mateja Bela. Na vydanie pripravil a preložil Juraj Pavelek. Martin: Matica slovenská, 1990. 502 s.
- MAĎAR, Jaroslav: Dejiny slovenského pietizmu. Banská Bystrica: Belianum, 2017. 196 s.
- MAĎAR, Jaroslav: Dejiny slovenského pietizmu a jeho vplyv na spoločnosť a kultúru. Dizertačná práca. Praha: Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, 2011. 207 s.
- OBERUČ, Ján: Matej Bel – pietista na Slovensku v 18. storočí. Bratislava: Chronos, 2002. 118 s.
- RUSŇÁKOVÁ, Petra: K podobám protestantskej spirituality v 18. storočí v autobiografii Samuela Hruškoviča a epištolách Mateja Bela (poznámky k pietizmu v Uhorsku). In: Vedecký časopis o kultúre regiónov na Slovensku, roč. 2, 2018, s. 63 – 86. Dostupné online: <http://csr.sk/wp-content/uploads/2019/01/CSR-Volume-2-2018-2.pdf> [cit. 2019-08-30].
- SZELESTEI NAGY, László: A pietizmus sajátosságai a Kárpát-medencében. In: A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon (1650 – 1750). Szeged: SZTE Magyar Irodalom Tanszék, s. 41 – 54.
- TIBENSKÝ, Ján: Velká ozdoba Uhorska. Bratislava: Tatran, 1984. 268 s.
- VYVÍJALOVÁ, Mária: Matej Bel a idea občianskej spoločnosti. Martin: Matica slovenská, 2001. 266 s.

Matej Bel

**Dávidovsko-šalamúnska etika
čiže Dávidove žalmy, Šalamúnove príslovia a Kazateľ**

Preložila Katarína Karabová

V roku 2020 vydala Filozofická fakulta
Trnavskej univerzity v Trnave.

Jazykové korektúry: Mgr. Miroslava Kuracinová Valová, PhD.

Sadzba © Ladislav Tkáčik / Varštak

Rozsah textu 3,72 AH

© Mgr. Katarína Karabová, PhD.

© Katedra klasických jazykov FF TU v Trnave

ISBN 978-80-568-0343-1